

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Jurgitos Liubamirskienės
IV kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**SANDORIO NEGALIOJIMO PASEKMĖS IR SANDORIO NEGALIOJIMO
MOMENTO NUSTATYMAS**

Vadovas: doc. dr. A. Taminskas
Recenzentas: lekt. dr. G. Urbanavičiūtė

Vilnius 2012

Turinys

<i>Turinys</i>	1
<i>Įvadas</i>	2
<i>1. Sandorio negaliojimo samprata</i>	5
<i>1.1. Niekinių sandorių negaliojimo pasekmės</i>	9
<i>1.2. Nuginčijamų sandorių negaliojimo pasekmės</i>	10
<i>2. Sandorio negaliojimo momento nustatymas</i>	13
<i>3. Restitucija, kaip bendroji sandorių negaliojimo pasekmė sandorio šalims</i>	19
<i>3.1. Restitucijos samprata ir prigimtis</i>	20
<i>3.2. Restitucijos rūšys ir būdai</i>	25
<i>3.3. Atskiri restitucijos taikymo klausimai</i>	29
<i>4. Specialiosios sandorio negaliojimo pasekmės sandorio šalims</i>	33
<i>4.1. Nuostolių atlyginimas</i>	34
<i>4.2. Neturtinės žalos atlyginimas</i>	39
<i>4.3. Viešosios teisės taikoma atsakomybė</i>	41
<i>4.4. Kitos sandorio negaliojimo pasekmės sandorio šalims</i>	42
<i>5. Sandorio negaliojimo pasekmės tretiesiems asmenims</i>	43
<i>5.1. Trečiųjų asmenų apsauga priklausomai nuo jų sąžiningumo</i>	47
<i>Išvados</i>	54
<i>Literatūros sąrašas</i>	55
<i>Santrauka</i>	62
<i>Summary</i>	63

Ivadas

Temos aktualumas. Sandoriai yra neatsiejama mūsų gyvenimo dalis - jais remiantis atsiranda dauguma civilinių teisių ir pareigų. Jie sudaromi kiekvieną dieną, o dėl besiplėtojančių santykių tampa vis sudėtingesni, didesnės apimties ir sukuria daugiau prielaidų kilti ginčams. Teigiama, jog sandorių negaliojimo bylos gali sudaryti apie ketvirtadalį ar net daugiau visų civilinių bylų¹. Kadangi sandoriai tokie svarbūs kasdieniniame gyvenime, natūralu, jog jų negaliojimas gali pakenkti santykių stabilumui, civilinei apyvartai bei pačiam teisėtumui apskritai. Todėl sandorių negaliojimo institutas yra itin svarbus siekiant užtikrinti konkrečių sandorio šalių bei trečiųjų asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, taip pat visos civilinės apyvartos stabilumą ir patikimumą, įgytų teisių ilgaamžiškumą ir jų gerbimą². Atitinkamai poreikis mokliškai įvertinti egzistuojančią literatūrą šiuo klausimu neabejotinai pagrindžia darbo aktualumą. Be to, kyla poreikis analizuoti, kur link Lietuvos teisės doktriną šioje srityje kreipia teismų praktika.

Darbo naujumas. Nors Lietuvos teismuose kasmet išnagrinėjama vis daugiau sandorių pripažinimo negaliojančiais bylų, iki šiol Lietuvos civilinės teisės doktrina daugiau dėmesio yra skyrusi sandorių negaliojimo pagrindams, o ne pasekmėms nagrinėti. Šiame darbe remiamasi A. Dambrauskaitės monografija³, taip pat V. Mikelėno, E. Baranausko ir kt. darbais, kuriuose analizuotas sandorių negaliojimo klausimas. Tačiau nagrinėjant egzistuojančią doktriną vis dar trūksta aiškumo, ypač dėl trečiųjų asmenų apsaugos sandorių negaliojimo atveju bei sandorių negaliojimo momento nustatymo. Tad darbe sandorių negaliojimo institutas yra vertinamas atsižvelgiant į jau anksčiau suformuluotas teorines bei praktines nuostatas, didesnę dėmesį skiriant sandorių negaliojimo momento nustatymo ir trečiųjų asmenų apsaugos sandorių negaliojimo atveju klausimams. Jų analizė teisės doktrinoje dar nėra pateikta nuosekliai ir išsamiai. Apžvelgiant naujausią teismų praktiką šia tema darbai taip pat suteikiama pridėtinės vertės.

Tyrimo objektas apima sandorio negaliojimo pasekmes ir sandorio negaliojimo momento nustatymą. Darbe neatliekama sandorio negaliojimo pagrindų analizė. Jie

¹ MIKELĖNAS, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje. *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62), p. 2.

² 2000 m. spalio 2 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42; 2006 m. balandžio 25 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. L. A., G. A. v. (duomenys neskelbtini), Nr. 2A-184/2006, kat. 42.10; 2012 m. kovo 6 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Eudanas“ v. UAB „Metva“, BUAB „Pajūrio turto investicijos“, Nr. 3K-3-77/2012, kat. 4.2.7; 21.4.2.6; 21.4.2.7; 42.8; 114.4; kt.

³ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.

pateikiami tik tiek, kiek tai reikšminga analizuojant iš sandorio negaliojimo kylančias pasekmes. Kaip analizės pagrindas imamas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (*toliau taip pat* – CK) pirmosios knygos II dalies IV skyrius „Negaliojantys sandoriai“. Siekiant visapusiškai atskleisti temą, atliekamas sisteminis CK pirmosios, ketvirtosios, šeštosios knygų vertinimas. Dėl darbo apimties ribojimų pateikiama apibendrinta sandorių negaliojimo pasekmių analizė - specifinių sandorio negaliojimo pagrindų (t.y. kitų nei nurodyta skyriuje „Negaliojantys sandoriai“) tyrimas atliekamas tik tiek, kiek tai reikšminga siekiant pagrįsti atskirus teiginius. Sandorio nutraukimas ir negaliojimas dėl sandorio sudarymo sąlygų neįvykdymo taip pat laikomi sandorių negaliojimo atvejais. Tačiau šie atvejai iš darbo analizės eliminuojami dėl savo kitokios prigimties ir sukeliama pasekmių, palyginus su sandorių negaliojimu pagal minėtą civilinio kodekso pirmosios knygos skyrių.⁴

Darbo tikslas - išanalizuoti sandorio negaliojimo pasekmių bei sandorio negaliojimo momento nustatymo klausimus, taip atskleidžiant tiek praktikoje, tiek teorijoje kylančias problemas. Tikslas orientuojamas į Lietuvos teisinę situaciją, pasitelkiant užsienio teisės darbus tik kaip papildomą šaltinį.

Darbo uždaviniai – apžvelgiant esamus tyrimus sandorių negaliojimo pasekmių klausimu bei Lietuvos Respublikos civilinio kodekso numatytas bendrąsias sandorių negaliojimo pasekmes niekinių ir nuginčijamų sandorių atveju, atskleisti sandorio negaliojimo sampratą; ištirti sandorių negaliojimo momento nustatymo klausimą; išnagrinėti bene svarbiausią su sandorių negaliojimu susijusį restitucijos institutą; apžvelgti kitas galimas specialiąsias sandorio negaliojimo pasekmes sandorio šalims; atlikti sandorių negaliojimo pasekmių analizę trečiųjų asmenų atžvilgiu.

⁴ Darbe analizuojamas sandorio negaliojimas, kuris pripažįstamas tuo atveju, kai būtent sutarties sudarymu pažeidžiamos tam tikros civilinės teisės. Čia svarbu darbo objektą atriboti nuo nesudarytų sandorių, t.y. tokių, „kurie neatsirado dėl to, kad nebuvo būtinų jų atsiradimo sąlygų, pavyzdžiui, šalys nesusitarė dėl būtinųjų, esminių sandorio sąlygų (CK 6.162 str. 2 d.).“ (MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 178.) Be to, kitokios prigimties yra ir sutarties nutraukimo institutas, kuris taikomas, kai civilinės teisės pažeidžiamos ne sutarties sudarymu, o netinkamu jos vykdymu ar tolesnis sutarties vykdymas neatitinka jos dalyvių interesų. Suvokti šiuos skirtumus svarbu be kita ko todėl, kad šiais atvejais gali skirtis tiek sandorio negaliojimo pasekmės, tiek momentas, nuo kurio jos taikomos. Kaip yra konstatavęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, „nutraukus sutartį, šalių teisių ir pareigų teisėtumas nepaneigiamas, nutraukta sutartis negalioja ne *ab initio*, o nuo nutraukimo momento (*ex nunc*), ir nors jos šalys atleidžiamos nuo tolesnio sutarties vykdymo, tačiau neatleidžiamos nuo prievolių viena kitai, kilusių iš sutarties iki jos nutraukimo momento (CK 6.221 str.).“ (2009 m. lapkričio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1.)

Tyrimo šaltiniai. Pagrindiniai tyrimo šaltiniai yra Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁵ ir komentaras⁶. Remiamasi A. Dambrauskaitės monografija „Sandorių negaliojimo pasekmės“. Analizuojama Lietuvos teismų praktika. Turint omenyje teismų hierarchinę sistemą ir siekiant koncentruotumo, didžiausias dėmesys skiriamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (*toliau* – LAT) praktikai. Tačiau remiamasi ir Lietuvos apeliacinio teismo sprendimais, kurie reikšmingi atskleidžiant teismų įvardijamas sandorių negaliojimo pasekmes. Kaip papildomi šaltiniai analizuoti V. Mikelėno, D. Vasarienės, A. Tettenborn ir kitų Lietuvos bei užsienio teoretikų darbai. Žinant, jog sutarties negaliojimo klausimus sprendžia išimtinai nacionalinė teisė⁷, pagrindinis dėmesys skirtas Lietuvos teisinės situacijos analizei. Sandorių negaliojimo klausimas gana dažnai analizuojamas rusų teisės doktrinoje, tačiau kadangi rusų autorių darbai jau ne kartą yra tirti A. Dambrauskaitės, kitų autorių darbuose, laikyta esant tikslingiau palyginti Lietuvos situaciją su šalimis, kurių reguliavimas atitinkamu klausimu dar nebuvo išsamiai nagrinėtas lietuvių teisės teoretikų darbuose. Todėl lyginamajai analizei pasirinkti tai pačiai kontinentinės teisės tradicijai kaip ir Lietuva priklausančių šalių - Italijos ir Ispanijos - civiliniai kodeksai.

Tyrimo metodai. Analizė pradedama pasitelkus lingvistinį metodą. Taip pat naudojamas sisteminės analizės metodas, kuris naudingas išanalizuoti jau esančią literatūrą šiuo klausimu, visapusiškai įvertinti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, teismų praktikoje formuojamas nuostatas. Loginis metodas daugiausiai pasitelkiamas naujiems rezultatams, išvadoms padaryti. Temai atskleisti naudojamas ir lyginamasis metodas, daugiausiai gretinant Lietuvoje esantį reguliavimą su Italijos ir Ispanijos civilinių kodeksų nuostatomis.

Darbo struktūra. Atskleidžiant temą analizuojami keli aspektai: pirma, sandorio negaliojimo samprata, antra, sandorio negaliojimo momento nustatymas, trečia, pasekmės sandorio šalims išskiriant atskirus skyrius, skirtus bendrajai pasekmei - restitucijai ir kitoms specialiosioms negaliojimo pasekmėms nagrinėti. Paskutiniame skyriuje tiriama, kokios sandorio negaliojimo pasekmės kyla tretiesiems asmenims.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁶ Reikšmingiausias nagrinėjamai temai – MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.

⁷ MIKELĖNAS, V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996, p. 367.

1. Sandorio negaliojimo samprata

Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas sandorius apibrėžia kaip asmenų veiksmus, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas (CK 1.63 str. 1d.; 6.154 str. 1 d.). Priešingai nei sandorio sąvoka, Lietuvos teisės aktuose nėra įtvirtinta sandorių negaliojimo sąvoka, taip negaliojančių sandorių sampratą paliekant atskleisti teisės doktrinai ir teismams. A. Dambrauskaitė yra pastebėjusi, jog doktrinoje egzistuoja kelios nuomonių grupės, skirtingai traktuojančios teisinę sandorio prigimtį. „Vieni autoriai negaliojantį sandorį laiko sandoriu, kiti – teisės pažeidimu, tretieji teigia, kad negaliojantis sandoris apskritai nėra juridinis faktas, ketvirti laikosi pozicijos, kad negaliojimas sietinas ne su pačiu sandoriu, o su jo pasekmėmis.“⁸

Nors doktrinoje vyksta diskusijos dėl to, ar negaliojantis sandoris apskritai gali būti vadinamas sandoriu, manytina, jog pats pavadinimas nėra toks svarbus kaip sandorių negaliojimo pagrindai ir iš jų kylančios pasekmės. Pritartina V. Mikelėno nuomonei, jog sandorio pripažinimas negaliojančiu nepaneigia valios pareiškimo kaip įvykusio juridinio fakto, egzistavimo, o paneigia tik jo teisinius padarinius.⁹ Kaip tvirtina šis autorius, negaliojantis sandoris nesukuria teisinių padarinių, išskyrus tuos, kurie susiję su jo negaliojimu¹⁰. Analogiškos pozicijos laikosi V. Staskonis, teigiantis, jog „kiekvienas negaliojantis sandoris sukelia tam tikras teises pasekmes, tačiau ne tas, kurių siekė asmenys, sudarydami šį sandorį“¹¹. Tokiai nuomonei pritariama ir šiame darbe. Kaip bus matyti toliau, ją patvirtina ir teismų praktika.

Atitinkamai šiame darbe kaip išeities pozicija imama V. Mikelėno pateikta sandorių negaliojimo samprata. Šis autorius sandorių negaliojimą apibrėžia kaip situaciją, „kai teisė neleidžia atsirasti tiems teisiniams padariniams, kurių buvo siekiama sudarant sandorį“¹². Šia samprata apimamos ir situacijos, kai teisė padeda eliminuoti jau atsiradusius padarinius. Iš to seka, kad negaliojantis sandoris - tai asmens veiksmas, kuris nesukuria teisinių padarinių, išskyrus tuos, kurie nurodyti įstatyme ir susiję su jo negaliojimu¹³.

⁸ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 31.

⁹ MIKELĖNAS, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje. *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62), p. 7.

¹⁰ *Ibid.*, p. 8.

¹¹ STASKONIS, V. in VITKEVIČIUS, P., et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997, p. 195.

¹² MIKELĖNAS, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje. *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62), p. 7.

¹³ *Ibid.*, p. 8.

Civilinės teisės doktrinoje pripažintų negaliojančiais sandorių teisinės pasekmės skirstomos į turtines ir neturtines, bendrąsias (restitucija) ir specialiąsias (pvz., nuostolių atlyginimas), teisinės ir materialines (arba ekonomines)¹⁴. Nagrinėjant teisinę literatūrą išryškėja tendencija išskirti tokias sandorių negaliojimo pasekmes:

1. kadangi sandoris nustoja galioti, šalys nebegali jo toliau vykdyti;
2. atkuriami šalių padėtis, buvusi iki sandorio sudarymo;
3. pakeičiamas (siekama pakeisti) susiklostęs civilinis teisinis santykis, siekiant atitaisyti įvykusį faktą (materialine, socialine, teisine prasme);
4. šaliai, dėl kurios kaltės buvo sudarytas negaliojantis sandoris, kyla civilinė atsakomybė.¹⁵

Paprastai prie tokių bendrųjų pasekmių minimi padariniai, kurie kyla sandorio šalims. Tačiau faktinės situacijos parodo, jog egzistuoja žymiai sudėtingesni sutartiniai santykiai, kur įtraukiami ir kiti asmenys. Pavyzdžiui, nupirktą turtą dar iki pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia, gali kita sutartimi nupirkti pašalinis asmuo. Tad natūralu, jog nustačius sandorio negaliojimo faktą tam tikra apimtimi gali būti paveikti ir tretieji asmenys. Vadinas, sandorių negaliojimo pasekmes *inter alia*¹⁶ galima skirstyti į tas, kurios kyla sandorio šalims, ir tas, kurias patiria tretieji asmenys. Tuo paremta ir šio darbo struktūra.

Įmanoma situacija, kai negaliojančiu pripažįstamas nebūtinai visas sandoris, o tik jo dalis. Tarptautinių komercinių sutarčių principų (*toliau* – UNIDROIT) 3.2.13 straipsnyje įtvirtinta, kad kai negaliojančiomis pripažįstamos tik atskiros sutarties nuostatos, negaliojimo pasekmės jomis ir apsiriboja, išskyrus atvejus, kai, atsižvelgiant į aplinkybes, nėra racionalu pripažinti, jog sutartis toliau galioja be atitinkamų nuostatų.¹⁷ Tad svarbu situaciją vertinti vadovaujantis protingumo principu. Kaip nurodoma minėto straipsnio komentare, tolesnis sutarties galiojimas priklausys nuo fakto, ar šalys, numanydamos apie tam tikrų nuostatų negaliojimą, būtų sudarę atitinkamą sutartį, kitaip sakant, ar tos sąlygos šalims buvo esminės sudarant sandorį.¹⁸ Beveik identiška taisyklė nustatyta Europos sutarčių teisės principų

¹⁴ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 127.

¹⁵ PAPIRTIS, L. V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, II t., p. 55.

¹⁶ (Lot.) *Be kita ko*.

¹⁷ UNIDROIT *Principles of International commercial Contracts 2010*. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>> [žiūrėta: 2012-03-17].

¹⁸ UNIDROIT *Principles of International commercial Contracts 2010. Official Comments*. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>> [žiūrėta: 2012-03-17].

(*toliau* – PECL) 4:116 straipsnyje¹⁹. Tai atitinka praktiką ir Lietuvos teisinėje sistemoje. CK 1.96 straipsnis numato, kad sandorio dalies negaliojimas nedaro negaliojančių kitų jo dalių, jeigu galima daryti prielaidą, kad sandoris būtų buvęs sudarytas ir neįtraukiant negaliojančios dalies.²⁰ Kitaip tariant, civilinėje teisėje laikomasi pozicijos, kad „pripažinus negaliojančiomis sąlygas, kurios nustato pagrindinę prievolę, netenka galios ir sąlygos, nustatančios papildomas prievoles. Tačiau pripažinus negaliojančiomis sąlygas, nustatančias papildomas prievoles, sąlygos, nustatančios pagrindinę prievolę, paliktinos galioti.“²¹ Taip pat „daugiašalės sutarties negaliojimas vienai šaliai nedaro negaliojančios visos sutarties, išskyrus atvejus, kai tos šalies dalyvavimas sutarčiai sudaryti buvo būtinas.“²² Tokia praktika pastebima ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Italijoje²³ ir kt.

Skirtingas iš sandorio dalies negaliojimo kylančias pasekmes galima iliustruoti UNIDROIT komentare pateikiamu pavyzdžiu.²⁴ Tarkim A, viena sutarties šalis, sutinka pastatyti du namus asmeniui B: pastatą plote X – skirtą apsigyventi, plote Y – išnuomoti. Tačiau paaiškėja, jog A pagal licenciją negali statyti plote Y. Bendru atveju, toliau galės būti vykdoma sutarties dalis dėl statybų plote X, bet dalis dėl ploto Y turės nustoti būti vykdoma ir šalys atstatytos į pradinę padėtį (jei jau buvo imtasi tam tikrų veiksmų sutarčiai įgyvendinti). Kita vertus, jei tarkim tos pačios šalys sudarytų analogišką sutartį, tik su sąlyga, jog plote X turėtų būti statomos patalpos mokyklai, Y – patalpos studentams apsigyventi, gali kilti visai kitokios pasekmės. Negalėjimas statyti vieno iš pastatų gali lemti viso sandorio pripažinimą negaliojančiu. Užsakovas gali teigti, jog jam svarbu, kad būtų pastatyti abu pastatai vienu metu, kadangi jie susiję savo paskirtimi.

Sandorių negaliojimo institutas Lietuvoje, visų pirma, įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pirmosios knygos II dalies IV skyriuje „Negaliojantys sandoriai“. Šiuo skyriumi iš esmės ir remiasi šis tyrimas. Jeigu negaliojantis sandoris sudarytas, bet nė vienas iš dalyvių jo nepradėjo vykdyti, laikoma, kad sandoris nesudarytas ir

¹⁹ *The Principles of European Contract Law*. Prieiga per internetą: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm> [žiūrėta: 2012-03-17].

²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

²¹ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 211.

²² MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 414.

²³ Italijos civilinio kodekso (Codice Civile) 1419str.: BELTRAMO, M. *The Italian Civil Code and Complementary Legislation. Book Four. Obligations*. N. Y.: Oceana publication, 1991. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=36451>> [žiūrėta: 2012-03-17].

²⁴ UNIDROIT *Principles of International commercial Contracts 2010. Official Comments*. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>> [žiūrėta: 2012-03-17].

jokių teisinių pasekmių neatsiranda. Tačiau jei negaliojantį sandorį šalys ar viena iš šalių visiškai arba iš dalies įvykdo, atsiranda negaliojančio sandorio teisinės ir kitos pasekmės. Lingvistiškai nagrinėjant minėto skyriaus straipsnių pavadinimus, pastebėtina, jog tik trijuose iš beveik dvidešimties pavadinimų nurodoma, jog straipsnyje bus kalbama ir apie sandorio negaliojimo pasekmes (t. y. CK 1.83, 1.94, 1.96 str.). Tačiau išigilinus į straipsnių turinį, matyti, jog sandorių negaliojimo pasekmės šiame skyriuje reglamentuojamos kiek detaliau (nustatant tiek ribojimus, tiek garantijas). Todėl toliau šiame darbe apžvelgiamos pasekmės, sugrupuotos pagal sandorių negaliojimo pagrindą, remiantis CK skyriumi „Negaliojantys sandoriai“.

Kalbėdami apie sandorių negaliojimą ir vadovaudamiesi CK 1.78 straipsniu, teisės teoretikai skiria niekinius ir nugincijamus sandorius.²⁵ Pastebėtina, jog teisinėje literatūroje skiriasi nuomonės dėl teisinių pasekmių kilimo niekinių sandorių atveju. Vieni Lietuvos teisės doktrinos atstovai teigia, kad niekiniai sandoriai pagal įstatymą nesukelia jokių teisinių pasekmių tarsi šalys nebūtų atlikusios jokių teisiškai reikšmingų veiksmų ir tokios sutartys negalioja savaime, nepriklausomai nuo to, ar pareikštas ieškinys dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu²⁶. Kiti teoretikai bando įrodyti, jog realiai niekiniai sandoriai gali sukelti tam tikras pasekmes, kadangi net ir jie jau galėjo būti įvykdyti, jų pagrindu galėjo būti perleistas turtas, suteiktos paslaugos ar atlikti darbai. Pasak šių autorių, „niekinių sutarčių vykdymas gali sukelti ir civilines teises pasekmes, taip pat gali užtraukti sutarties šalims administracinę ar baudžiamąją atsakomybę.“²⁷ Toks nevienareikšmiškas požiūris skatina tirti, ar sandorių negaliojimo pasekmės skiriasi priklausomai nuo to, ar sandoris yra niekinis, ar nugincijamas. Atitinkamai šis skyrius skaidomas į atskiras struktūrines dalis, atskiriant sandorių negaliojimo pasekmes, kylančias iš niekinių ir nugincijamų sandorių.

²⁵ Pvz., VILNIAUS UNIVERSITETAS. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 339 – 341. Kai kuriose šalyse, pvz., Anglija, be šių dviejų rūšių skiriama ir trečioji situacija – tai sutartis, kurių negalima įvykdyti teisine prievarta ir kurių šalių teisių ir interesų teisė negina. Toks pastebėjimas pateikiamas: JAMES, P. S. *Introduction to English Law*, 12th ed., p. 308 -309, pagal MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 370.

²⁶ PAPIRTIS, L. V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, II t., p. 54.

²⁷ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 65.

1.1. Niekinių sandorių negaliojimo pasekmės

Kaip minėta apibrėžiant šio darbo objektą, dėl ribotos darbo apimties, niekinių sandorių negaliojimo pasekmių analizės pagrindu imamos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pirmosios knygos II dalies IV skyriaus „Negaliojantys sandoriai“ nuostatos. Naudojantis daugiausia lingvistiniu ir sisteminiu tyrimo metodais, pasekmes esant niekiniams sandoriams galima sugrupuoti *Lentelėje Nr. 1* nurodytu būdu.

Lentelė Nr. 1

Pasekmės	1.80 str. ²⁸	1.81 str. ²⁹	1.86 str. ³⁰	1.87 str. ³¹	1.93 str. ³²
<i>Šalims</i>	1.80.2 str. ³³	Šalių tyčia – 1.80.2 str. netaikoma Nėra tyčios – n.n. ³⁴	1.80.2 str.	Taisyklės to sandorio, kurį šalys turėjo galvoje	1.80.2 str.
<i>Tretiesiems asmenims</i>	Sąžiningų apsauga (1.80.4 str.)	n.n.*	n.n.	Sąžiningų apsauga	n.n.

* **n.n.** – norma nereglamentuoja

²⁸ Imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimas.

²⁹ Viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio negaliojimas.

³⁰ Tariamą sandorio negaliojimas.

³¹ Apsimestinio sandorio negaliojimas.

³² Sandorio negaliojimas dėl įstatymų reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo. Sandorio negaliojimo šiuo pagrindu priskyrimas prie niekinių sandorių sąlyginis ir šiame darbe pasirinktas tik patogumo dėlei, atsižvelgiant į dažniausiai pasitaikančias situacijas. Turėtina omenyje, jog Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nurodoma, kad formos nesilaikymas sandorį daro negaliojančiu tik tais atvejais, kai tai išakmiai nustatyta įstatyme, pavyzdžiui, CK 6.79, 6.91, 6.99 str. Tai pati bendriausia taisyklė. Tačiau, pavyzdžiui, ši taisyklė netinka notarinės formos nesilaikymo atveju. Nors CK 1.93 str. 3 dalis nustato, jog notarinės formos nesilaikymas sandorį daro negaliojančiu, to paties straipsnio 4 dalyje teismui suteikiama teisė atitinkamą sandorį patvirtinti, tad tokiu atveju atitinkamus sandorius galime priskirti prie nugunčiamų.

³³ Kai sandoris negalioja, viena jo šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais.

³⁴ Dalinai atsakymas į neaiškumą, kas taikoma, jei šalys žinojo apie prieštaravimą viešajai tvarkai ar gerai moralei pateikiama civilinio kodekso komentaro pirmojoje knygoje (Vilnius: Justitia, 2001, p. 187): „tokio sandorio pripažinimo negaliojančiu padarinius turi nustatyti baudžiamosios ar administracinės teisės normos. Civilinei teisei nebūdingos konfiskavimą nustatančios normos.“

Kaip matyti iš *Lentelės Nr. 1*, esant skirtingiems niekinio sandorio negaliojimo pagrindams, pasekmės yra maždaug vienodos, pastebimi tik keli ypatumai. Galima padaryti tokius apibendrinimus dėl niekinių sandorių negaliojimo pasekmių:

- pagrindinė pasekmė sandorio šalims niekinių sandorių atveju - CK 1.80 str. 2 dalyje įtvirtinta restitucija;
- nors keliuose straipsniuose tiesiogiai minima sąžiningų trečiųjų asmenų apsauga, pasekmių reglamentavimas šių asmenų atžvilgiu įtvirtintas ne visais sandorių negaliojimo atvejais. T. y. CK trūksta eksplicitiško pasekmių įvardijimo, kai sandoris negalioja dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymo, taip pat tiesiogiai nenustatyta, kokios pasekmės gali kilti tretiesiems asmenims (jei apskritai gali) tariamojo sandorio atveju.

Nors kai kuriuose niekinių sandorių negaliojimą reglamentuojančiuose straipsniuose nutylimos pasekmės tretiesiems asmenims, o pasekmės šalims apsiriboja restitucijos įtvirtinimu, pastebėtina, jog Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas gana pažangus lyginant su kai kuriomis kitomis šalimis. Pavyzdžiui, Italijos civilinis kodeksas nustato žymiai mažiau sandorio negaliojimo pagrindų, didžiausią reikšmę suteikdamas nuostatomis, įtvirtinančioms sandorio negaliojimą dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms. Lakoniškai įtvirtinama restitucija kaip negaliojančio sandorio pasekmė, koncentruojamasi į pačius sandorio negaliojimo pagrindus, o apie kitas galimas pasekmes nekalbama.³⁵

1.2. Nuginčijamų sandorių negaliojimo pasekmės

Be niekinių sandorių negaliojimo pasekmių, tirtina ir kita grupė pasekmių, kurios atsiranda pripažinus negaliojančiais nuginčijamus sandorius. Nuginčijami sandoriai jau patys savaime susiję su dažnai diskutiniais klausimais, pavyzdžiui, nepilnamečių apsauga, tad nuginčijamų sandorių pripažinimo negaliojančiais pasekmėms šiame darbe (skyriuje apie specialiąsias sandorių negaliojimo pasekmes) bus skiriama daugiau dėmesio.

Svarbą detaliau nagrinėti nuginčijamų sandorių negaliojimo pasekmes, visų pirma, lemia neaiškumai, atsiskleidžiantys lingvistiškai nagrinėjant CK straipsnių turinį. Pavyzdžiui,

³⁵ Žr. Italijos civilinio kodekso 4 knygą *Delle Obligazioni*: BELTRAMO, M. *The Italian Civil Code and Complementary Legislation. Book Four. Obligations*. N. Y.: Oceana publication, 1991. Arba prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=36451>> [žiūrėta: 2012-03-17].

nors 1.83 straipsnio pavadinime įvardijama, kad normos turinyje *inter alia* turėtų būti atskleidžiamos licencijos verstis tam tikra veikla neturinčio juridinio asmens vardu sudaryto sandorio teisinės pasekmės, iš tiesų nurodomos tik įstatymų nustatyta tvarka neįregistruoto juridinio asmens sudaryto sandorio negaliojimo pasekmės.³⁶ Nors darytina prielaida, kad pasekmės abiem šiais atvejais turėtų būti vienodos, siekiant teisinio aiškumo šis netikslumas turėtų būti ištaisytas.

Probleminiu atveju, pavyzdžiui, laikytina ir situacija, kai negaliojančiu pripažįstamas dviejų neveiksnių asmenų sudarytas sandoris. Sandorių negaliojimą įtvirtinančiame CK skyriuje numatytos tik pasekmės tuo atveju, jei viena iš sandorio šalių yra veiksnis, t.y. pagal 1.88 straipsnio 2 dalį veiksnioji šalis, žinojusi ar turėjusi žinoti, kad kita šalis yra neveiksni, privalo atlyginti antrajai šaliai šios turėtas išlaidas, taip pat jos turto netekimą ar sužalojimą. Tokiu atveju, pavyzdžiui, jei viena iš neveiksnių sandorio šalių būtų nesąžininga, eksplicitiškai neįtvirtinta neveiksnios sąžiningos sandorio šalies teisių apsauga, t.y. iš nesąžiningos neveiksnios šalies (ar jos globėjų) nereikalaujama atlyginti patirtų nuostolių. Manytina, jog bendru atveju būtų taikoma restitucija, tačiau dėl kitų galimų išlaidų ar nuostolių atlyginimo tektų spręsti teismui, atsižvelgiant į šalių sąžiningumą, teisingumo ir protingumo kriterijus. Siekiant vieningos praktikos, siūlytina detalizuoti civilinio kodekso nuostatas, numatant pasekmes, taikytinas kai negaliojančiu pripažįstamas sandoris, kurį sudarė keli neveiksnūs asmenys.

Be šių pastebėjimų, nagrinėjant *Lentelę Nr. 2* (žr. kitame puslapyje), galima apibendrinti, jog nuginčijamų sandorių negaliojimo atveju:

- nors su tam tikrais ypatumais, pagrindinė sandorio negaliojimo pasekmė yra restitucija;
- pasekmės tretiesiems asmenims beveik nereglamentuotos, t.y. tik dviejuose iš devynių straipsnių minimi tretieji asmenys;
- tam tikrais atvejais įmanomas ir neturtinės žalos atlyginimas, be to, be restitucijos taikomas išlaidų atlyginimas bei kitos pasekmės, tarp jų ir viešosios teisės nustatyta atsakomybė. Kitos specialiosios nuginčijamų sandorių negaliojimo pasekmės detaliau analizuojamos šio darbo 4 skyriuje.

³⁶ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 191.

Lentelė Nr. 2

Pasek mės	1.82 str. ³⁷	1.83 str. ³⁸	1.84 str. ³⁹	1.85 str. ⁴⁰	1.88 str. ⁴¹	1.89 str. ⁴²	1.90 str. ⁴³	1.91 str. ⁴⁴	1.92 str. ⁴⁵
<i>Šalims</i>	1.80.2 str.	FA** + 2.61 str. ⁴⁶	1.84.3 str. ⁴⁷	1.84.3 str.	1.84.3 str.	1.80.2 str. + išlaidos ⁴⁸	1.80.2 str. + išlaidos ⁴⁹ + kt.	Vienašalė restitucija + išlaidos + neturtinė žala	santykis su 2.133 str.
<i>Tretiesiems asmenims</i>	n.n.	n.n.	n.n.	n.n.	n.n.	n.n.	n.n.	Ne, išskyrus išimtis	santykis su 2.133 str.

* n.n. – norma neregamentuoja;

** FA – fiziniam asmeniui (tiksliau - sandorį sudariusiam fiziniam asmeniui)

Išnagrinėjus CK įtvirtintas sandorių negaliojimo nuostatas ir apibendrinant niekinių ir nugunčijamų sandorių negaliojimo pasekmes, konstatuotina, jog niekinių ir nugunčijamų sandorių klasifikacija nedaro esminės reikšmės atribojant sandorių negaliojimo pasekmes. Tad tinkamai formuojama teismų praktika, kurioje pripažįstama, jog nėra bendrosios teisės normos, skirtingai reglamentuojančios niekinių ir nugunčijamų sandorių negaliojimo teisinės

³⁷ Juridinio asmens teisnumui prieštaraujančio sandorio negaliojimas.

³⁸ Įstatymų nustatyta tvarka neįregistruoto ar licencijos verstis tam tikra veikla neturinčio juridinio asmens vardu sudaryto sandorio negaliojimas.

³⁹ Neveiksnaus fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu.

⁴⁰ Alkoholiniais gėrimais arba narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujančio fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu.

⁴¹ Nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu.

⁴² Savo veiksmų reikšmės negalėjusio suprasti fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu.

⁴³ Dėl suklydimo sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu.

⁴⁴ Dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu.

⁴⁵ Įgaliojimus viršijusio atstovo sudaryto sandorio negaliojimas.

⁴⁶ Pagal sandorius, sudarytus juridinio asmens vardu iki juridinio asmens įregistravimo, šiuos sandorius sudarę asmenys atsako solidarčiai, jeigu įregistruotas juridinis asmuo neprisiima prievolių pagal tuos sandorius.

⁴⁷ Be CK 1.80 str. 2 d. numatytų pasekmių, veiksningoji šalis (priklausomai nuo to, ar žinojo arba turėjo žinoti, kad antroji šalis yra neveiksni), privalo atlyginti antrajai šaliai šios turėtas išlaidas, taip pat jos turto netekimą ar sužalojimą.

⁴⁸ Taip pat turto netekimas ar sužalojimas (priklausomai nuo šalies sąžiningumo).

⁴⁹ Taip pat turto netekimas ar sužalojimas (priklausomai nuo šalies kaltės).

pasekmes⁵⁰. Tiek niekinių, tiek nuginčijamų sandorių negaliojimo atveju bendroji pasekmė yra restitucija. Gali būti taikomos ir kitos, specialiosios pasekmės, aptariamoms toliau šiame darbe. Tačiau prieš gilinantis į restitucijos ir kt. pasekmes nustatančias taisykles, svarbu aptarti sandorio negaliojimo momento nustatymą. Būtent nuo šio įvardyto momento įvardijimo galėsime taikyti sandorio negaliojimo pasekmes.

2. Sandorio negaliojimo momento nustatymas

Nors teisės literatūroje nagrinėjami sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės, pasigestina išsamesnio tyrimo sandorių negaliojimo momento nustatymo klausimu. Įžvelgiant tam tikrą doktrininę spragą bei praktikoje pasitaikančius neaiškumus šiuo klausimu, atliktina detalesnė analizė. Sandorių negaliojimo momento nustatymo ypatumai, visų pirma, svarbūs siekiant kuo sklandžiau grąžinti šalis į padėtį, kurioje jos tikėtina būtų buvę jei sandoris nebūtų buvęs sudarytas.

Teisės teorijoje skiriamas sandorio negaliojimas *ex tunc* (lot. - *nuo pat pradžios*) ir *ex nunc* (lot. - *nuo atitinkamo momento*). Tai išplaukia iš Civilinio kodekso. Jo 1.95 str. 1 d. nustatyta, jog pripažintas negaliojančiu sandoris laikomas negaliojančiu *ab initio*, t.y. nuo jo sudarymo momento. Teismų praktikoje pažymima, jog „tiek niekiniai, tiek nuginčijami sandoriai pagal bendrąją taisyklę negalioja *ab initio* nepaisant to, kad nuginčijami sandoriai kurį laiką buvo laikomi galiojančiais.“⁵¹ CK 1.95 str. 2 d. numatoma minėtos taisyklės išimtis – jeigu pagal turinį pripažinti sandorio negaliojančiu *ab initio* negalima, jis gali būti pripažintas negaliojančiu tik nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo, t.y. pripažįstamas negaliojančiu tik ateičiai.

Paminėtina, jog paprastai pripažįstama, kad „niekinis sandoris negalioja nuo pat jo sudarymo momento, nesvarbu, ar yra pareikštas reikalavimas pripažinti jį negaliojančiu. Tačiau tai nereiškia, kad visais atvejais nereikia kreiptis į teismą pripažinti tokį sandorį negaliojančiu. Kilus ginčui, tik teismas, įvertinęs visas aplinkybes, gali tai padaryti“⁵², t.y. būtent teismas konstatuoja sandorio negaliojimo faktą. Toks aiškinimas tikslintinas atsižvelgiant į teismų praktiką. LAT yra konstatavęs, kad „teismas savo iniciatyva (*ex officio*)

⁵⁰ 2006 m. birželio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Šalvis“ v. UAB „Sanitex“, Nr. 3K-3-392/2006, kat. 21.4.1.1; 24.2; 60.

⁵¹ 2008 m. spalio 6 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuola“, Nr. 3K-3-449/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 51.

⁵² MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 177.

konstatuoja sandorį niekiniu tik tada, kai niekinis sandoris yra tiesiogiai susijęs su byloje pareikštais reikalavimais, toks konstatavimas yra būtinas, ginant asmens pažeistas teises ir taikant niekinio sandorio padarinius, ir nereikia rinkti papildomų įrodymų, nes tokio sandorio negaliojimo pagrindas yra akivaizdus⁵³. Kitaip sakant, paprastai teismas niekinio sandorio faktą konstatuoja tik nagrinėdamas bylą dėl kitokio reikalavimo. Be to, LAT yra nurodęs, kad „tuo atveju, kai sandoris nėra akivaizdžiai niekinis, teismas imtis nagrinėti ir spręsti proceso šalių ginčą dėl aplinkybių, suponuojančių kokio nors sandorio negaliojimą, bei tirti su tuo susijusius įrodymus gali tik esant šalies reikalavimui pripažinti tokį sandorį negaliojančiu, pareikštam ieškinio ar priešieškinio forma.“⁵⁴ Priešingu atveju būtų pažeidžiami civilinio proceso dispozityvumo ir rungimosi principai.

Ginčytina teisės literatūroje išreiškiama pozicija, kad „niekiniai sandoriai nesukelia jokių sandoriu siekiamų padarinių, todėl jie visada negalioja *ab initio*.“⁵⁵ Šią nuostatą galima koreguoti vien jau pateikus nuomos sutarties pavyzdį. Pripažinus tokią sutartį niekine, neišnyksta pats naudojimosi patalpomis faktas ir iš to kilusios teisinės pasekmės. Tai pagrindžia ir teismų praktika. Pavyzdžiui, 2008 m. spalio 6 d. nutartyje pripažindamas nuomos sutartį niekine CK 1.80 straipsnio pagrindu, LAT atsižvelgė į tai, jog atsakovas naudojosi ginčo patalpomis, kad jis, siekdamas išvengti nuomos mokesčio mokėjimo, reikalavimą dėl sutarties pripažinimo niekine naudojo kaip savo atsikirtimų pagrindą, į tai, kad ginčo patalpos yra valstybės nuosavybė, panaudos pagrindais perduota ieškovui tikslinei veiklai vykdyti, ir kt. faktines aplinkybes. Įvertinusi visas šias aplinkybes teisėjų kolegija konstatavo, jog „CK 1.95 straipsnio 2 dalies nuostata aiškintina taip, kad ji gali būti taikoma tiek niekinių, tiek nuginjiamų sandorių atveju, nes galimos situacijos, kai ir niekinio sandorio nebus įmanoma pripažinti negaliojančiu *ab initio* arba toks pripažinimas prieštarauja teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams.“⁵⁶ Išreiškusi tokią poziciją, teisėjų kolegija pasisakė, jog nagrinėjamu atveju niekinio sandorio pasekmės taikytinos nuo teismo

⁵³ 2011 m. vasario 25 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. K. v. VšĮ „Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centras“ ir kt., Nr. 3K-3-73/2011, pagal: 2012 m. kovo 15 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. G. J. v. D. M., Nr. 3K-3-95/2012, kat. 21.4.1.4; 22.3.1.

⁵⁴ 2006 m. vasario 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. R. v. M. V. ir kt., Nr. 3K-3-89/2006; 2009 m. birželio 8 d. nutartis c. b. AB „If draudimas“ v. Vilniaus miesto savivaldybė ir kt., Nr. 3K-3-252/2009; kt., pagal: 2012 m. kovo 15 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. G. J. v. D. M., Nr. 3K-3-95/2012, kat. 21.4.1.4; 22.3.1.

⁵⁵ PAPIRTIS, L. V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, II t., p. 54.

⁵⁶ 2008 m. spalio 6 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuola“, Nr. 3K-3-449/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 51.

sprendimo įsiteisėjimo dienos. Taigi gali būti konstatuojama, kad ne tik nugincijamo, bet ir niekinio sandorio negaliojimo pasekmės taikytinos *ex nunc*.

Tai patvirtina ir kita LAT nutartis, kurioje sutartis pripažinta niekine dėl prieštaravimo imperatyvioms CMR konvencijos nuostatomis.⁵⁷ Byloje nustatyta, jog ieškovas krovinio vežimo sutartimi įsipareigojo pervežti atsakovo krovinį, tačiau vykdant užsakymą krovinyms buvo pagrobtas policininkais persirengusių asmenų. Jau po šio įvykio ieškovas su atsakovu pasirašė susitarimą, kuriuo įsipareigojo atlyginti atsakovui krovinio vertę. Ieškovas prašė pripažinti šį susitarimą negaliojančiu kaip prieštaraujantį CMR konvencijos nuostatomis ir priteisti iš atsakovo vykdant šį susitarimą išmokėtas sumas. Teismai ieškinį tenkino, tačiau LAT pakeitė žemesniųjų instancijų teismų sprendimus tuo atžvilgiu, kad sutarties dėl žalos atlyginimo negaliojimo momentas turėjo būti nustatytas ne *ab initio*, o nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Tokį sprendimą LAT grindė tuo, kad šalys, sudarydamos ginčijamą susitarimą, neįrodinėjo CMR konvencijos 17 str. 2 d. numatytą nenugalimos jėgos aplinkybių. Susitarimo sudarymo metu vežėjas tik pripažino savo civilinę atsakomybę, šalys nustatė žalos dydį ir suderino jos atlyginimo terminus. Todėl, kol nebuvo įrodyta, kad ieškovas net ir ėmėsis visų reikiamų saugumo priemonių negalėjo išvengti krovinio praradimo, susitarimas dėl žalos atlyginimo galiojo ir neprieštaravo imperatyvioms teisės normoms. Todėl ieškovo prašymas išieškoti jo jau įmokėtas sumas atmestas, teigiant, jog tik teismo nagrinėjimo metu įrodžius minėtas aplinkybes, atsirado pagrindas susitarimą pripažinti negaliojančiu, t. y. nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos.

Minėtame teismo sprendime konstatuota, jog atitinkamas ginčo sprendimas neprieštaruoja CK 1.80 str., kadangi ne visada pripažinus sandorį niekiniu įmanoma visiškai atkurti *status quo ante*⁵⁸. Kiekvienu konkrečiu atveju „restitucija turi būti atliekama ne mechaniškai, o įsigilinus į individualią situaciją ir atidžiai pasvėrus šalių bei trečiųjų asmenų interesus“, taip pat atsižvelgiant į materialią ir ekonominę realybę. Būtent tokia situacija susiklostė ir nagrinėjamos bylos atveju, kai šalys laisva valia susitarė dėl mokėjimų už pagrobtą krovinį, kurį laiką šį susitarimą vykdė ir tik teismui konstatavus, kad ieškovas paneigė vežėjo atsakomybės prezumpciją, įtvirtintą CMR konvencijoje, atsirado pagrindas susitarimą pripažinti niekiniu. Iš teismo sprendimo *inter alia* matyti sandorių negaliojimo momento nustatymo svarba. LAT pažymėjo, jog kai „sandoris pripažįstamas negaliojančiu

⁵⁷ 2006 m. birželio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Šalvis“ v. UAB „Sanitex“, Nr. 3K-3-392/2006, kat. 21.4.1.1; 24.2; 60.

⁵⁸ (Lot.) *Ankstesnė / pirminė padėtis*.

ab initio, tai konstatuojamas faktas, kad šalių nesiejo prievoliniai santykiai. Kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu *ex nunc*, konstatuojama, kad iki teismo sprendimo įsiteisėjimo šalis siejo teisinis santykis su visais iš to išplaukiančiais padariniais.⁵⁹ Kitaip tariant, sandorio negaliojimo momento nustatymas turi teisinę reikšmę šalių tarpusavio teisėms ir pareigoms⁶⁰.

Nustatant sandorio negaliojimo momentą, reikšminga tiksliai apibrėžti abu CK 1.95 straipsnyje įtvirtintus negaliojimo momento atvejus, t.y., kada šis momentas apibrėžiamas *ab initio* terminu, ir kada *ex nunc*.

Kaip minėta, *ex nunc* negaliojimas siejamas su teismo sprendimo įsiteisėjimu. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*toliau* – CPK) apibrėžia situacijas, kurios laikomos teismo sprendimo įsiteisėjimo momentu. CPK 279 str. 1 d. nustato, jog pirmosios instancijos teismų sprendimai įsiteisėja pasibaigus apskundimo apeliacine tvarka terminui⁶¹, jeigu sprendimas nėra apskustas. Teismo sprendimo (nutarties) dalis dėl savarankiškų reikalavimų, kuri neapskundžiama apeliaciniu skundu, įsiteisėja pasibaigus apskundimo apeliacine tvarka terminui. Tuo atveju, kai yra paduotas apeliacinis skundas, sprendimas, kuris nėra panaikintas, įsiteisėja apeliacine tvarka išnagrinėjus bylą, o apeliacinės instancijos teismo nutartis ar naujas sprendimas įsiteisėja nuo jų priėmimo dienos (taip pat CPK 331 str. 6 d.). Kasacinio teismo nutartis ar nutarimas įsiteisėja nuo jų priėmimo dienos⁶² (CPK 279 str. 3 d.; 362 str. 1 d.). Šios taisyklės taikomos ir sandorio dalies negaliojimo atveju. Skirtumas tik tas, kad pripažinus negaliojančią sandorio dalį, sandoris paprastai nenustoja galios, tik nustoja galioti ta nuostata ar nuostatos, kurios pripažintos negaliojančiomis.

Nors instancinė sistema užtikrina didesnes teisingumo garantijas, kartu, kai šia sistema naudojamosi esant sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindams, galima susidurti su didesniais keblumais. Kai kuriais atvejais svarbu imtis tam tikrų apsaugos priemonių, pavyzdžiui, siekiant išsaugoti ginčijamo sandorio objektu esantį turtą. Tarkim pirmosios instancijos teismo sprendimas apskundžiamas per leistiną terminą. Vadinasi, nesant įsiteisėjusio teismo sprendimo, iki tol, kol sprendimas bus priimtas apeliacinėje instancijoje ir

⁵⁹ 2006 m. birželio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Šalvis“ v. UAB „Sanitex“, Nr. 3K-3-392/2006, kat. 21.4.1.1; 24.2; 60.

⁶⁰ 1999 m. birželio 28 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB "Mažeikių elektrotechnika" v. AB "Lietuvos energija", Nr. 3K-3-369/1999, kat. 42.

⁶¹ Pagal CPK 307 str. 1 d. bendra taisyklė, kad apeliacinis skundas gali būti paduotas per trisdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo dienos.

⁶² Priėmimo diena apibrėžiama CPK. Kodekso 268 str. 1 d. nurodo, jog sprendimas priimamas tuoj pat po bylos išnagrinėjimo, išskyrus šio Kodekso numatytus atvejus.

įsiteisės, praeis tam tikras laiko tarpas. Belaukiant ginčo išsprendimo apeliacinėje instancijoje, šalis, kuriai ginčijamas sandoris naudingas, gali toliau naudotis jo sąlygomis, pvz., nuomos atvejis. Toks užtęstas sutarties vykdymas gali apsunkinti restitucijos taikymą, jei visgi ji bus pripažinta tinkama priemone atitinkamoje situacijoje išsprendus bylą apeliacine tvarka. Sprendimo apskundimas teismine tvarka lemia ilgesnį ginčo sprendimo laiką, per kurį, natūralu, didėja tikimybė susidurti su galinčiais per tą laiką atsirasti restitucijos taikymo keblumais. Jei kuri nors šalis išvelgia galimą piktnaudžiavimą iš kitos šalies pusės, įvertinusi visas aplinkybes, ji gali pasinaudoti laikinųjų apsaugos priemonių institutu⁶³.

Nagrinėjant sandorio negaliojimo momento nustatymo taisykles įtvirtinančias normas, kyla būtinumas apibrėžti ir koks momentas laikomas *ab initio*. Viena vertus, galima laikyti, jog tokiu momentu reikėtų pripažinti sandorio sudarymo momentą (toks, koks jis būtų, jei sandoris būtų galiojantis kitomis aplinkybėmis). Kita vertus, ne visada pats sandorio sudarymo faktas lemia tam tikrų pasekmių atsiradimą. Todėl svarbu kalbėti apie sandorio vykdymą. Neatsiradus jokių materialių pasekmių (pvz., dar neperduoti sandorio objektu esantys daiktai, pinigai ar pan.), paprastai nesusidursime su sunkumais atstatant šalis į prieš sandorio sudarymą buvusią padėtį. Tad siekiant išsamiai aptarti sandorio negaliojimo momento nustatymą, analizuotina, koks momentas laikomas sandorio sudarymo ar vykdymo momentu.

CK 6.162 str. 1 d. įtvirtina bendrą taisyklę, jog sutartis sudaroma pateikiant pasiūlymą (ofertą) ir priimant pasiūlymą (akceptą) ar kitais šalių susitarimą pakankamai įrodančiais veiksmais. Paprastai laikoma, kad sandoris galioja tada, kai šalys susitarė dėl visų esminių sutarties punktų (CK 6.162 str. 2 d.). Pavyzdžiui, CK 6.397 str. 1 d. nuostata imperatyviai nurodo, jog nekilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo sutarčiai sudaryti esminė sąlyga yra kaina. Pritartina pozicijai, kad yra tikslinga prieš pripažįstant sandorį negaliojančiu įvertinti tarp šalių susiklosčiusius teisinius santykius pagal tuo metu galiojusio sandorio sąlygas, jeigu tai neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms, bei teisingumo, sąžiningumo, protingumo principams.⁶⁴ Tokią sandorio kvalifikavimo reikšmę *inter alia* lemia daiktinės teisės normos. Pavyzdžiui, tas momentas, nuo kurio kils sandorio pripažinimo negaliojančiu padariniai gali priklausyti nuo nuosavybės perėjimo momento, uzufrukto nustatymo momento ir kt.

⁶³ CPK 144 str. 3 d. suteikia galimybę taikyti laikinąsias apsaugos priemones tiek nepareiškus ieškinio, tiek ir bet kurioje civilinio proceso stadijoje.

⁶⁴ VILNIAUS UNIVERSITETAS. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 365.

Teisinėje literatūroje⁶⁵ skiriamos konsensualinės (kurios laikomos sudarytomis nuo šalių susitarimo momento – CK 6.181 str. 1 d., pvz., pirkimo - pardavimo sutartis) ir realinės sutartys (kurios laikomos sudarytomis nuo jų įvykdymo momento – CK 6.181 str. 5 d., pvz., daiktas perduodamas pagal dovanojimo sutartį⁶⁶). Kai sutartis įsigalioja, nuo tada galime kalbėti apie tam tikrų teisinių padarinių kilimą, tad kalbant apie sandorio negaliojimą, svarbu nustatyti, kada būtent tai įvyksta, nes tikėtina, bus stengiamasi šalis grąžinti į *status quo ante* padėtį. Jei teigiame, jog sandorio pripažinimo negaliojimo momentas susijęs su sutarties sudarymu, svarbu kiekvienu konkrečiu atveju kvalifikuoti, kokia sutartis turėjo būti sudaryta (t.y. kokią sutartį siekta sudaryti, pvz., pirkimo – pardavimo, nuomos ir pan.). Pabrėžtina, kad toks kvalifikavimas sąlyginis, kadangi negaliojančiu pripažintas sandoris neturėtų būti laikomas sutartimi tikraja šio žodžio prasme. Toks kvalifikavimas svarbus tik negaliojančio sandorio pasekmėms pritaikyti. Logiškai išvedama, jog realinė sutartis jau ją sudarant vykdoma ir visais atvejais kyla restitucijos taikymo klausimas. Priešingai, konsensualinių sutarčių atveju restitucija bus taikoma tik tuo atveju, jeigu sutartis buvo pradėta vykdyti. Tad taikant sandorių negaliojimo instituto pasekmes atskirais atvejais svarbus susitarimo momentas, tačiau didžiausią reikšmę turi sutarties vykdymo pradžios momentas.

Tam tikrais atvejais sandorio negaliojimo momento nustatymas gali priklausyti nuo paties sandorio negaliojimo pagrindo, pavyzdžiui, kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu tuo pagrindu, kad sudarytas juridinio asmens, neturinčio licencijuojamos veiklos licencijos. Atitinkamais atvejais skiriami tie, kai juridinis asmuo apskritai nebuvo gavęs licencijos; jo turima veikla neapima veiklos, dėl kurios sudarytas sandoris, kai šiai veiklai reikalinga licencija; turimos licencijos terminas pasibaigęs; licenciją atšaukė ją išdavusi institucija⁶⁷. Jei asmuo nebuvo apskritai gavęs licencijos, sandorio negaliojimo momentas priklausys nuo to, kada jis sudarytas ar imtas vykdyti. Tuo atveju, kai licencijos galiojimo laikotarpis baigiasi, vykdant sutartį sandorio negaliojimo momentu bus pripažįstama data, kada baigėsi atitinkama licencija ir tik nuo šios datos galės būti taikomos sandorio negaliojimo pasekmės.

⁶⁵ SŪDŽIUS, V. *Sutartys: principai ir praktika*. Vilnius: Pačiolis, 2001, p. 9; AMBRASIENĖ, et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis*. Vilnius: MRU, 2004, p. 161; VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 49.

⁶⁶ Taip pat pvz.: „kadangi paskolos sutartis yra realinė, pripažįstama sudaryta nuo pinigų ar daiktų perdavimo momento (CK 6.870 str. 2 d.), tai, nustačius, kad pinigai ar daiktai nebuvo perduoti, teisine prasme ji laikoma nesudaryta. Jeigu pinigų ar daiktų buvo perduota mažiau, sutartis laikoma sudaryta tik dėl faktiškai gautos pinigų sumos ar daiktų (CK 6.875 str. 3 d.).“ (2011 m. kovo 25 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. J. S. V. S. K., V. L. et al., Nr. 3K-3-126/2011, kat. 21.4.2.7; 21.6; 63.1.)

⁶⁷ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 191.

Kartais sutarties sudarymo momentas priklauso nuo patvirtinimo notarine forma ir tai lemia tam tikrus ypatumus: „nekilnojamojo turto perleidimo sutarčiai, kaip dvišaliam sandoriui, privaloma notarinė forma. Notarinės formos reikalavimo nesilaikymas daro tokią sutartį niekiniu sandoriu, todėl pagal bendrąją taisyklę tokia sutartis laikoma sudaryta ne nuo šalių susitarimo, o nuo sutarties notarinio patvirtinimo momento (CK 6.159 str., 6.181 str. 4 d., 6.393 str. 1 ir 2 d). Kita vertus, jeigu pagal faktines aplinkybes būtų konstatuota, kad šalys ne tik susitarė dėl esminių turto pirkimo - pardavimo sutarties sąlygų, bet ir pradėjo vykdyti jos turinį sudarančius įsipareigojimus, tačiau viena iš šalių vengia sutartį patvirtinti notariškai, sutartį įvykdžiusios ir jos sudarymu suinteresuotos šalies teisės galėtų būti ginamos CK 1.93 straipsnio 4 dalies ir CK 6.309 straipsnio normų pagrindu, o tokia sutartis galėtų būti pripažinta galiojančia teismo sprendimu.”⁶⁸ Kaip matyti, svarbu įvertinti ne tik susitarimo momentą, bet ir tai, ar sutartis buvo realiai pradėta vykdyti.

Visapusiškai įvertinus ginčijamą situaciją ir nustačius sandorio negaliojimo momentą bus galima tinkamai pritaikyti sandorio negaliojimo pasekmes. Jos šiame darbe, kaip minėta, analizuojamos atskirai pripažinto negaliojančiu sandorio šalių ir trečiųjų asmenų atžvilgiu.

3. Restitucija, kaip bendroji sandorių negaliojimo pasekmė sandorio šalims

Principas *quod nullum est nullum producit effectum*⁶⁹ lemia, jog nustačius sandorio negaliojimo faktą, stengiamasi atkurti tokią padėtį, kuri būtų kuo panašesnė į tą, kuri, tikėtina, būtų buvusi, jei sandoris apskritai nebūtų buvęs sudarytas. Toks procesas, kaip matyti iš lentelių pirmajame šio darbo skyriuje, yra pagrindinė negaliojančio sandorio pasekmė, dar vadinama restitucija. Pasak A. Dambrauskaitės, šiuo atveju suveikia grįžtamosios galios (retroaktyvumo) principas⁷⁰. Jeigu negaliojanti sutartis dar nebuvo pradėta vykdyti, sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamoji galia nesukelia sutarties šalims ypatingų problemų: laikoma, kad sutartis niekada nebuvo sudaryta, nevykdytas sandoris tiesiog pripažįstamas negaliojančiu⁷¹. Tačiau kai abi šalys jau yra įvykdžiusios ar pradėjusios vykdyti savo sutartinius įsipareigojimus, reikia mechanizmo, padedančio atstatyti

⁶⁸ 2009 m. rugsėjo 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. P. v. V. R., A. R., Nr. 3K-3-363/2009, kat. 42.5; 2012 m. vasario 23 d. Lietuvos Apeliacinio Teismo nutartis c. b. J. M. v. BUAB „Atolas“, „Swedbank“, Nr. 2A-183/2012, kat. 21.5; 25.3; 32,5; 42.4; 45.6; 121.18.

⁶⁹ (Lot.) *Tai, kas negalioja, negali sukelti pasekmių ateityje.*

⁷⁰ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 121 – 126.

⁷¹ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 183.

pažeistą teisėtumą, apginti tiek sandorio šalių, tiek trečiųjų asmenų interesus. Įdomu pastebėti, jog bendrosios teisės tradicijoje kai kurie autoriai kalbėdami apie restitucijos paskirtį, restituciją įvardija ne kaip instrumentą, orientuotą į teisių ir teisėtų interesų apsaugą, o kaip priemonę, nukreiptą prieš šalį, padariusią nusizengimą (pažeidusią tam tikras normas, taisykles), susijusį su sandorio negaliojimu (angl. – *against a breaching party*).⁷²

3.1. Restitucijos samprata ir prigimtis

Nors iš pirmo žvilgsnio CK 1.80 str. 2 d. formuluotė gana aiški, praktikoje joje įtvirtintas restitucijos mechanizmas yra gana sudėtingas ir sandorio šalis sugrąžinti į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį ne visada lengva. Ginčytinas būtų teiginys, jog visada įmanoma atkurti *status quo ante* taip, kad šalys nepatirtų jokių neigiamų pasekmių (visgi buvo gaištas laikas derantis, patirtos tam tikros sutarties sudarymo išlaidos ir panašiai). Be to, tam tikrais atvejais susiduriame su situacijomis, kuriose neįmanoma taikyti retroaktyvumo principo visa apimtimi. Pavyzdžiui, CK 1.81 str. 2 d. nustatyta, kad negaliojant viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančiam sandoriui, dvišalė restitucija netaikoma, kai abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Pagal CK 6.145 str. 2 d. teismas turi diskrecinę teisę išimtiniais atvejais apskritai netaikyti restitucijos arba pakeisti jos taikymo būdą, jeigu dėl restitucijos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų. Kitaip sakant, kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vadovujamasi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, įtvirtintais CK 1.5 straipsnyje.

Teisinėje literatūroje aptariami atvejai, kai restitucija, pripažinus sandorį negaliojančiu, yra neįmanoma dėl įvykdymo pagal sutartį pobūdžio (periodinis ar tęstinis vykdymas), pvz., nuomos, darbo sutarties atveju. Pagal kasacinio teismo praktiką, tais atvejais, kai sutarties dalykas yra paslaugų ar darbų atlikimas, restitucija paprastai netaikoma, nes šalių gražinimas į iki sutarties vykdymo buvusią padėtį paprastai neįmanomas arba susijęs su neprotingomis išlaidomis ir ekonominiais nuostoliais. Tokiu atveju iki teismo sprendimo, kuriuo konstatuojamas sutarties neteisėtumas, atsiradę sutarties vykdymo

⁷² PERILLO, J. M. *Restitution in a Contractual Context and the Restatement (Third) of Restitution & Unjust Enrichment*. Washington & Lee Law Review; Fall 2011, Vol. 68, Issue 3, p. 1021. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=70200548&site=ehost-live>> [žiūrėta: 2012-03-16].

padariniai ir jos šalių tarpusavio teisės ir pareigos išsaugomos⁷³. LAT yra konstatavęs, kad „CK 1.78 – 1.96 straipsniuose nustatyti sandorių negaliojimo pagrindai taikomi ir darbo sutarčiai, atsižvelgiant į šios sutarties specifiką, aiškinant darbo sutarties turinį, sutarties sudarymo vykdymo ir keitimo tvarką ir sąlygas bei atsižvelgiant į tai, kad darbo teisėje restitucija negalima“⁷⁴. Teisėjų kolegija yra konstatavusi, kad „pripažinus viešojo konkurso rezultatus negaliojančiais, šių rezultatų pagrindu sudaryta darbo sutartis tampa prieštaraujanti imperatyviosioms įstatymo nuostatoms, todėl pripažintina negaliojančia (CK 1. 80 str. 1 d.). Atsižvelgdama į tai, kad darbo teisėje restitucija negalima, teisėjų kolegija sprendžia, kad ginčijama darbo sutartis pripažintina negaliojančia nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo momento (CK 1.95 straipsnio 2 dalis).“⁷⁵

Kai kurie mokslininkai tvirtina, kad „būtų netikslu restitucijos negalimumą sieti su vienkartinio ar tęstinio sutarties pobūdžiu, nes, pavyzdžiui, renta, kuri ilgus metus buvo mokama pinigais, pagal tęstinio vykdymo sutartį, gali būti nesunkiai gražinama, apskaičiavus bendrą išmokėtą sumą, o pripažinus negaliojančia vienkartinio vykdymo sutartį, kurios objektas yra paslaugų teikimas, paslaugų gražinti bus neįmanoma“⁷⁶. Kiti teigia: „kadangi tęstinio vykdymo sutartys dažniausiai sudaromos dėl tam tikros paslaugos (darbo sutartis, rangos sutartis ir pan.) arba dėl naudojimosi tam tikru daiktu (nuomos sutartis), todėl ir restitucijos negalimumą būtų tiksliau sieti su sutarties objektu (paslauga ar naudojimasis turtu), o ne su tęstinio jos pobūdžiu. Taigi laikantis šios pozicijos restitucijos negalimumą lemtų prievolių pobūdis, kuris ir pateisintų sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamosios galios (retroaktyvumo) principo išimtį.“⁷⁷ Šiame darbe pritartina pastarajai nuomonei.

Nors restitucija CK pirmojoje knygoje nurodoma kaip sandorių negaliojimo pasekmė, ji šioje knygoje nedetalizuojama. Restitucijos taikymo normos išskirtos CK šeštojoje knygoje, į kurią nukreipia 1.80 straipsnio 3 dalis. Komentuojant CK 6.145 straipsnį, skirtą restitucijos taikymo pagrindui, nurodoma, kad restitucija yra civilinių teisių gynimo būdas,

⁷³ Žr., pvz., 2011 m. liepos 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB „Panevėžio statybos trestas“ v. Panevėžio miesto savivaldybė, Nr. 3K-3-320/2011, kat. 45.4; 69; 2011 m. lapkričio 24 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB „Panevėžio statybos trestas“ v. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerija, Nr. 3K-3-436/2011, kat. 21.4.1.1; 21.6; 41; 45.4; 69; 99.7.

⁷⁴ 2004 m. kovo 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio rajono skyrius v. A. M., Nr. 3K-3-225/2004, kat. 2.1.

⁷⁵ 2009 m. spalio 23 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. V. v. Alytaus apskrities viršrinko administracija, Nr. 3K-3-447/2009, kat. 11.9.10.1; 19.4; 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.3; 69.

⁷⁶ VEAUX, D. Juris-Classeur, art. 1304 – 1314, n°8; Petit B. et Picq M., note sous Cass. soc., 7 nov. 1995, JCP 1996 II, 22626, n° 6, pagal DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Justitia, Vilnius, 2009, p. 214.)

⁷⁷ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 214.

kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ši nepagrįstai gavusi⁷⁸. Kai kuriais atvejais dėl tokio reguliavimo susiduriama su problemine situacija, kurią lemia skirtingos pozicijos dėl restitucijos prigimties. Vieni autoriai teigia, kad restitucija yra savarankiška ir netapati nei vindikaciniam, nei kondikciniam ieškiniams. Antrosios nuomonės šalininkai nelaiko restitucijos savarankiška ir teigia, kad restitucija kaip tam tikras tikslas gali būti pasiekiamas pareiškus vindikacinį, kondikcinį ieškinį arba ieškinį dėl žalos atlyginimo.⁷⁹

Teismų praktikoje yra atkreiptas dėmesys į tai, jog „nagrinėjant bylas, susijusias su sandorių pripažinimu negaliojančiais, svarbu nustatyti prievolių teisės ir daiktinės teisės santykį. <...> Restitucija gali ir turi būti taikoma atsižvelgiant į daiktinės teisės nuostatas, nes asmuo, įgijęs daiktą pagal sandorį, taip pat tampa jo savininku. Taigi restitucija yra daikto išreikalavimas iš vieno asmens ir jo perdavimas kitam asmeniui, o tai reiškia, kad ji galima tik tais atvejais, kai tą leidžia daiktinė teisė. <...> Antra vertus, restitucija, kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas, yra galimas tik tada, jeigu šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Jei šalių prievoliniai teisiniai santykiai nesieja, tai restitucijos klausimas apskritai negali kilti, o <...> savininko teisės tokiais atvejais ginamos daiktiniais teisiniais, o ne prievoliniais teisiniais pažeistos teisės gynimo būdais“.⁸⁰ Lietuvos teisė nepripažįsta daiktinių ir prievolių (asmeninių) ieškinių konkurencijos, todėl savininkas neturi galimybės rinktis, kokį ieškinį pareikšti. Kai asmenis sieja prievoliniai teisiniai santykiai, pažeista nuosavybės teisė turi būti ginama ne daiktinių, o prievolių teisinių santykių gynimo būdais.⁸¹

Pabrėžtina, kad Lietuvos teisinėje sistemoje restitucija laikoma savarankišku prievolių teisiniu pažeistų teisių gynimo būdu, reglamentuotu specialiomis prievolinės teisės normomis. Aiškindamas ir taikydamas restituciją reglamentuojančias CK normas, tai yra pažymėjęs kasacinis teismas. Todėl sandorio šalių gražinimas į pirmąją padėtį

⁷⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, I t., p. 185.

⁷⁹ Įvairios nuomonės aptariamoms: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 130 – 133.

⁸⁰ 2000 m. spalio 30 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Ž. K. v. A. K., D. M., S. Š., G. K., Kauno m. 7-ojo notaro biuro notarė J. V., etc., Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42. Nors ši nutartis gana sena, ja atskirais atvejais kasatoriai vis dar remiasi naujausiose bylose, pvz.: 2011 m. balandžio 11 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. L. O. V. L. K., AB DnB Nord, Nr. 3K-3-166/2011, kat. 21.4.2.7; 42.4.

⁸¹ MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55), p. 3.

vykdomas pagal prievolių teisės taisyklės ir sąlygas⁸². Numatoma galimybė šiems santykiams subsidiariai taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo nuostatas.⁸³ Gana išsamią sandorių negaliojimo santykio su nepagrįstu praturtėjimu analizę yra pateikusi A. Dambrauskaitė⁸⁴. Šiame darbe, dėl darbo apimties ribojimų, detalai ši tema neaptariama, tačiau paminėtini esminiai aspektai, svarbūs suvokiant restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santykį⁸⁵.

CK šeštosios knygos III dalies XX skyriuje „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“ yra nurodyta, kad šio skyriaus taisyklės *inter alia* taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu (CK 6.237 str. 5 d.). Kaip pažymima šio straipsnio komentare, „nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui būdingas subsidiarumas - jis taikomas tik tada, kai kiti civilinės teisės gynybos būdai negalimi arba neduoda norimo rezultato.“⁸⁶ T. y., nedarant skirtumo tarp ieškinių dėl nepagrįsto praturtėjimo ar be pagrindo įgyto turto gavimo, numatoma galimybė pasinaudoti šiuo institutu tiek, kiek nenumato *inter alia* restitucijos taisyklės. Pastebėtina, jog toks įtvirtintas teisinis reguliavimas yra gana išskirtinis palyginus su kitomis kontinentinės teisės tradicijos valstybėmis, kur atskiri sandorio negaliojimo atvejai sureguliuoti pasitelkiant nepagrįsto praturtėjimo institutą. T. y., daugumoje šalių restitucijos galimybė sandorių negaliojimo atveju nustatoma ne atskirai, o tame pačiame skyriuje kaip ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklės. Tai lemia, jog pavyzdžiui, Vokietijoje, pirmenybė taikant pasekmes sandorių negaliojimo atveju teikiama ne restitucijai, o nepagrįsto praturtėjimo institutui, t. y. net tokiais atvejais, kai pripažįstamas negaliojančiu sandoris, sudarytas dėl apgaulės, galima

⁸² 2011 m. spalio 18 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-394/2011, kat. 24.3; 30.4.1; 41.

⁸³ DAMBRAUSKAITĖ, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37 (29), p. 80 - 87.

⁸⁴ Žr. daugiau: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 142 - 168.

⁸⁵ Plačiau apie restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santykį taip pat: PERILLO, J. M. *Restitution in a Contractual Context and the Restatement (Third) of Restitution & Unjust Enrichment*. Washington & Lee Law Review; Fall 2011, Vol. 68, Issue 3, p. 1007 - 1026. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=70200548&site=ehost-live>> [žiūrėta: 2012-03-16]. Šiuo atveju naudinga atsigręžti į bendrosios teisės sistemą turint omenyje, jog būtent JAV gimė restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo teorija (ROBERTS, C. L. *The Restitution Revival and the Ghosts of Equity*. Washington & Lee Law Review; Fall 2011, Vol. 68, Issue 3, p. 1027. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=70200549&site=ehost-live>> [žiūrėta: 2012-03-16]). Taip pat žr.: TETTENBORN, A. *Law of Restitution in England and Ireland*. 2nd ed. Great Britain: Cavendish Publishing Limited, 1996.

⁸⁶ MIKELĖNAS, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003, I t. p. 320, pagal DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 160 – 161.

konstatuoti, jog šio sandorio pagrindu turtas perleistas nepagrįstai ir turėtų būti gražintas, vadovaujantis nepagrįsto praturtėjimo nuostatomis.⁸⁷ Panaši situacija yra Šveicarijoje ir kt.⁸⁸

Kaip minėta, Lietuvoje situacija kiek kitokia. Čia restitucija ir nepagrįsto praturtėjimo normos įtvirtintos atskiruose CK skyriuose. Tai įveda painumo. Kaip aiškina A. Dambrauskaitė, restitucija yra tik tam tikras būdas, kuriuo gražinamas nepagrįstas praturtėjimas ar be pagrindo įgytas turtas. Kita vertus, restitucija gali būti suvokiama kaip platesnis terminas, apimantis taip pat ir „kitus turto gražinimo atvejus (pavyzdžiui, vindikaciją), o ne vien nepagrįsto praturtėjimo situacijų ištaisymą.“⁸⁹ Nors šiuo atžvilgiu yra daug diskusinių momentų, apibendrintai galima teigti, jog Lietuvoje kaip pagrindinė sandorio negaliojimo pasekmė yra taikoma restitucija, o nepagrįsto praturtėjimo normos galėtų būti pasitelkiamos ginčui spręsti tik tuo atveju, kai restitucijos mechanizmą įtvirtinančių taisyklių nepakanka norint visiškai garantuoti nukentėjusiojo teisių apsaugą. Manytina, šiuo metu teismui tenka didžiausia pareiga tinkamai atriboti restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo institutus, atsižvelgiant į civilinės teisės principus.

Paminėtina, kad restitucija gali būti taikoma tiek visa apimtimi (visiškai), tiek dalinai. Pavyzdžiui, jau minėtoje 2006 m. birželio 26 d. nutartyje LAT pasisakė dėl dalinės restitucijos taikymo, kadangi ištyrus krovinio praradimo aplinkybes, prieita prie išvados, jog plėšimo aplinkybės pripažintinos tokiomis, kurių pasekmių vežėjas negalėjo išvengti.⁹⁰ Pasak teismo, vežėjas, sudarydamas ginčijamą susitarimą, pats savo valia sutiko mokėti už prarastą krovinį ir dalį šio susitarimo įgyvendino. Taigi jis neturi teisės reikalauti iki teismo sprendimo sumokėtos sumos atlyginimo. Toks sprendimas kvestionuotinas. Pripažįstant tokį konstatavimą, derėtų sutikti ir su tuo, jog kone kiekvienu atveju, jei asmuo iš pradžių sutinka su jam nepalankiu (bet tik vėliau pripažįstamu negaliojančiu) sandoriu, turėtų būti taikoma tik dalinė restitucija. Taip pat sprendimas diskutuotinas tuo požiūriu, kad uždrausta reikalauti atlyginti sumą būtent sumokėtą iki teismo sprendimo priėmimo. Kaip žinia, paprastai teismo procesas užtrunka ilgesnį laiko tarpą, ir jeigu asmuo net ir kreipėsis į teismą nenustotų mokėti, kiltų klausimas, ar nevertėtų svarstyti pasekmių taikymo priklausomai nuo datos, kada buvo kreiptasi į teismą. Tai labiau atitiktų teisingumo ir protingumo kriterijus.

⁸⁷ *Buergerliche Gesetzbuch Deutschlands / German Civil Code*. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3280> [žiūrėta: 2012-03-28].

⁸⁸ ZWEIGERT, K.; KOTZ, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 457 - 459.

⁸⁹ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 167.

⁹⁰ 2006 m. birželio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Šalvis“ v. UAB „Sanitex“, Nr. 3K-3-392/2006, kat. 21.4.1.1; 24.2; 60.

Apibendrinant, galima pastebėti, kad sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamoji galia turi ribas, paprastai susijusias su viešąja tvarka ar interesu, moralės normomis, materialiu negalimumu, ir nors išimtinai, bet su teismo diskrecija (CK 6.145 str. 2 d.). Neretai tokiu atveju tinkamiausia priemone ginčytinai situacijai išspręsti tampa teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. Teisinėje literatūroje paprastai teigiama, jog sandorio negaliojimo atveju šalys gražinamos į tokia padėtį tarsi sandorio nėra nebūtų buvę sudaryta. Tačiau aptartos situacijos leidžia tvirtinti, kad tiksliau būtų teigti, jog sukuriama padėtis, kuri garantuotų didžiausią įmanomą šalių teisių apsaugą atsižvelgiant į tikėtiną situaciją, kuri būtų buvusi sandorio nesudarius.

3.2. Restitucijos rūšys ir būdai

Teisinėje literatūroje pagal Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nustatytą reguliavimą, pateikiamas negaliojančių sandorių turitinių pasekmių skirstymas į tris grupes.

- 1) *Dvišalė restitucija* (lot. - *restitutio in integrum*) - abiejų sandorio šalių pradinės turinės padėties atkūrimas.

Laikoma, kad ši restitucijos rūšis, kaip negaliojančio sandorio pasekmė, turi bendros taisyklės reikšmę, t.y. taikoma visais sandorių negaliojimo atvejais, išskyrus tuos, kai įstatyme yra numatytos kitokios (sunkesnės ar kitaip tariant, griežtesnės) sandorio negaliojimo pasekmės (pavyzdžiui, vienašalė restitucija).⁹¹

- 2) *Vienašalė restitucija* - vienos sandorio šalies pradinės turinės padėties atkūrimas.

Pažymėtina, kad vienašalės restitucijos atveju vienai šaliai gražinant tai, ką ji yra įvykdžiusi, kartu iš kitos šalies visa tai, ką ji yra įvykdžiusi pagal sandorį arba kas jai priklausė įvykdyti, išieškoma į valstybės pajamas. Taigi galima sakyti, vienašalė restitucija atstato turinę padėtį tik vienai sandorio šaliai, kurios neteisėti veiksmai turėjo įtakos sudarant sandorį, o egzistavusi pradinė padėtis visiškai neatstatoma.⁹²

- 3) *Restitucija neleidžiama*.⁹³

⁹¹ Pvz., VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 58.

⁹² Teisinėje literatūroje dažnai užsimenama, jog pagal senąjį civilinį kodeksą buvo numatytas antros šalies gauto ar priklausančio gauti turto paėmimas į valstybės pajamas. Pagal dabar galiojantį kodeksą negaliojančių sandorių objektus galima konfiskuoti pagal administracinės ar baudžiamosios teisės normas, o ne pagal CK, kuriame neturėtų būti konfiskacinio pobūdžio nuostatų, kadangi civilinė teisė laikoma privatinės teisės šaka ir jos normos negali būti laikomos baudžiamosiomis. (Žr.: VILNIAUS UNIVERSITETAS. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas, 1997, p. 197. Taip pat: PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 28.)

⁹³ VITKEVIČIUS, P., et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997.

Tokiu atveju negaliojančio sandorio šalys patiria sunkiausias pasekmes, nes nei vieno iš negaliojančio sandorio dalyvių turtinė padėtis neatkuriama į pradinę padėtį ir visa, ką sandorio šalys yra gavusios pagal sandorį ar net visa, kas turėjo būti įvykdyta, išieškoma į valstybės pajamas. Paprastai tokios sunkiausios pasekmės siejamos su sandorio negaliojimu dėl tikslo, priešingo Lietuvos Respublikos visuomenės interesams ir esant abiejų šalių tyčiai.⁹⁴ Paminėtina, jog restitucija gali būti neįmanoma ir dėl kitų aplinkybių, pavyzdžiui, nenugalimos jėgos. CK 6.148 straipsnio 1 dalis numato, kad kai turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos, restitucija netaikoma, tačiau skolininkas privalo perleisti kreditoriui reikalavimą dėl kompensacijos už žuvusį turtą arba perduoti kreditoriui jau gautą kompensaciją už sunaikintą turtą. Be to, įstatymas suteikia teismui galimybę išimtiniais atvejais pakeisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų (CK 6.145 str. 2 d.). Taigi turi būti vadovaujamosi protingumo ir sąžiningumo principais.

Tai tik teorinis ir labai siauras skirstymas (*inter alia* nepamirština, jog sandorio negaliojimo pasekmės gali būti susijusios su nuostolių atlyginimu, neturtinės žalos atlyginimu ir kt. specifinėmis pasekmėmis).

Galimybė taikyti restituciją, pripažinus sandorį negaliojančiu, įtvirtinta ir UNIDROIT 3.2.15 straipsnyje. Šio straipsnio 2 dalis nustato, jog restitucija natūra gali būti pakeista pinigine kompensacija.⁹⁵ Analogiška taisyklė nustatyta ir PECL 4:115 straipsnyje.⁹⁶ Atitinkamai ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.146 straipsnyje nustatyta, jog paprastai restitucija atliekama natūra, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma arba sukeltų didelių nepatogumų šalims. Tuomet restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais. Atsižvelgiant į tai, išskiriami du restitucijos būdai

- a) *Natūra* (kai šalis gautą iš kitos šalies konkretų individualiais ar rūšiniais požymiais apibūdinamą daiktą taikant restituciją turi gražinti).

Pavyzdžiui, teismas, pripažinęs niekiniais ir negaliojančiais administracinius aktus, susijusius su valstybinės žemės sklypų pardavimu, ir šių aktų pagrindu sudarytų pirkimo - pardavimo sandorių prieštaravimą imperatyvioms įstatymo normoms, paprastai pritaiko abišalę restituciją natūra – neteisėtų sandorių objektus (žemės sklypus) gražina valstybei, o jų

⁹⁴ VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė*: paskaitų ciklas. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 58.

⁹⁵ *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010*. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>> [žiūrėta: 2012-03-17].

⁹⁶ *The Principles of European Contract Law*. Prieiga per internetą: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm> [žiūrėta: 2012-03-17].

pirkėjui iš kitos sandorių šalies priteisia sumokėtą sklypų pirkimo kainą⁹⁷. Vienoje iš 2009 m. bylų LAT restitucijos pritaikymą natūra pagrindė tuo, kad „žemės sklypai išlikę, neperleisti kitiems asmenims ir grąžinti valstybei, o atsakovams buvo priteisti už žemės sklypus sumokėti pinigai.“⁹⁸ Kitaip sakant, restitucijos taikymas natūra grindžiamas protingumo principu faktiškai nustačius, jog negaliojančio sandorio objektu buvęs turtas yra išlikęs ir nėra materialinių ar teisinių kliūčių jį grąžinti.

b) *Piniginis ekvivalentas* (tai yra tarsi bendros taisyklės išimtis, taikoma esant materialiniam (pvz., turtas buvo sunaikintas) ar teisiniam (pvz., turtas buvo perleistas kitam asmeniui) negalimumui grąžinti daiktą natūra.⁹⁹ Taip pat, kai turto grąžinimas natūra sukeltų didelių nepatogumų šalims.)

LAT yra pažymėjęs, jog Teismas gali pakeisti CK 6.146 straipsnyje numatytą restitucijos būdą (natūra) tik išimtiniais atvejais – kai restitucija natūra neįmanoma, sukeltų didelių nepatogumų šalims arba vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų¹⁰⁰. Toks restitucijos taikymo reglamentavimas suponuoja išvadą, kad „teismo, pripažinusio sandorį negaliojančiu ir taikančio restituciją, nesaisto šalių pageidavimas dėl restitucijos būdo, nes taikyti restituciją pinigais teismas gali tik konstatavęs išimtines faktines aplinkybes, pvz., kad pripažinto negaliojančiu sandorio dalykas yra žuvęs, labai pasikeitė jo būklė, jis perleistas sąžiningiems tretiesiems asmenims ir pan.“¹⁰¹ Toks restitucijos natūra netaikymas ir pakeitimas pinigine kompensacija turi būti ne tik išimtinis, bet ir argumentuotai paremtas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais.¹⁰² Kadangi turi būti derinami šalių interesai ir atsižvelgiama į jų pusiausvyrą, esminė reikšmė tenka CK 1.2 straipsnio 1 dalyje įtvirtintam proporcingumo principui.

⁹⁷ Pz.: 2011 m. gruodžio 22 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. Klaipėdos apygardos vyriausiojo prokuroro pavduotojas v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, UAB „Kleta“, Nr. 2A-419/2011, kat. 21.6.; 41.

⁹⁸ 2009 m. sausio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Kauno apskrities viršininko administracija v. Kauno rajono savivaldybės administracija ir kt., Nr. 3K-3-41/2009, kat. 41.

⁹⁹ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 169.

¹⁰⁰ 2008 m. balandžio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. J. su UAB „Transverslas“ ir kt., Nr. 3K-3-229/2008, kat. 21.6.; 41.; 45.1.; 2009 m. sausio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Kauno apskrities viršininko administracija v. Kauno rajono savivaldybės administracija ir kt., Nr. 3K-3-41/2009, kat. 41.; 2009 m. liepos 31 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Vinukas“ v. UAB „LCL“, Danske bank A/S, Nr. 3K-3-339/2009, kat. 35.6.1.; 41.; 2009 m. gruodžio 4 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. J. G., V. V. D. ir kt., Nr. 3K-3-570/2009, kat. 41.; 2010 m. vasario 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. M. K., Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-47/2010, kat. 22.4.; 30.4.1.; 41.; kt.

¹⁰¹ 2010 m. lapkričio 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. T. U. K., A. S. K. v. E. D. D., E. O., Nr. 3K-3-432/2010, kat. 91.2.; 91.5.; 21.4.1.1.; 21.6.; 24.4.; 24.5.; 75.6.2.

¹⁰² 2008 m. balandžio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. J. su UAB „Transverslas“ ir kt., Nr. 3K-3-229/2008, kat. 21.6.; 41.; 45.1.

Piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas taikant kainas, galiojančias tuo metu, kai skolininkas gavo tai, ką jis privalo gražinti - CK 6.147 str. 1 d. Pažymėtina, kad pagal specialiąją CK 6.147 str. 2 d. normą, kai gražintinas turtas sunaikintas arba perleistas, asmuo privalo atlyginti turto vertę, buvusią iki jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Tokia taisyklė, CK komentaro autorių nuomone, nustatyta atsižvelgiant į tai, kad skolininkas yra sąžiningas ir restitucija taikoma ne dėl jo kaltės, todėl kreditorius neturėtų nepagrįstai praturtėti. Tačiau jeigu privalantis gražinti turtą asmuo buvo nesąžiningas arba restitucija taikoma dėl jo kaltės, tai jis privalo atlyginti didžiausią turto vertę – šiuo atveju skolininkas yra kaltas dėl restitucijos ir jos taikymas skolininkui yra tam tikra sankcija, o kreditoriui – satisfakcija¹⁰³. Taigi piniginio ekvivalento dydis priklauso nuo skolininko sąžiningumo ir realiai vertė, kurią sudarydamos sandorį galėjo nurodyti šalys, nėra esminis kriterijus, vertinant piniginio ekvivalento dydį. Kitaip sakant, pirmenybė teikiama ne sutarčių laisvės, o bendriesiems sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams.

Atsižvelgiant į tai, koks gali būti restitucijos objektas ir į daiktinės teisės normas, galimas dar vienas restitucijos rūšių išskyrimas pagal daiktų savybes, t.y.:

- 1) kai vykdoma rūšies požymiais apibūdintų daiktų restitucija;
- 2) kai vykdoma individualiais požymiais apibūdintų daiktų restitucija.

Kadangi šios situacijos gana plačiai nagrinėtos teisinėje literatūroje, pateikiant ir analizuojant įvairias su tuo susijusias problemas, šiame darbe analizė šiuo klausimu neatliekama¹⁰⁴. Paminėtina tik tai, jog kaip matyti iš teisinės praktikos, sandorių negaliojimo atveju yra glaudus ryšys ir su ketvirtąja civilinio kodekso knyga, įtvirtinančia daiktinės teisės normas. Todėl svarbu praktikoje nepamiršti vadovautis sisteminiu taikymu. Dėl to teismai, sprenddami dėl niekinio sandorio padarinių, turi tirti sutarties vykdymo eigą, jos vykdymo specifiką, įvykdymo laipsnį, galimus nuostolius dėl restitucijos taikymo, kitas reikšmingas aplinkybes ir parinkti restitucijos būdą arba, esant išskirtinėms aplinkybėms, jos netaikyti¹⁰⁵. Bendra tvarka, kuria turėtų būti sprendžiamas restitucijos, kaip pagrindinės sandorio negaliojimo pasekmės, klausimas turėtų atrodyti taip: „teismas, sprenddamas restitucijos taikymo klausimą, visų pirma turi nustatyti, ar restitucija apskritai taikytina (CK 6.145

¹⁰³ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, T. 1, p. 187.

¹⁰⁴ Žr. daugiau: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 168 – 196.

¹⁰⁵ 2008 m. gruodžio 23 d LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „ERP“ v. Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Nr. 3K-3-583/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 41; 45.4; 69.

straipsnio 2 dalis, 6.241 straipsnis). Nustatęs, kad restitucija taikytina, teismas turi nustatyti restitucijos būdą (CK 6.146 straipsnis) ir įvertinti, ar nėra pagrindo jį pakeisti (CK 6.145 straipsnio 2 dalis)¹⁰⁶.

Tai bendra restitucijos taisyklių taikymo eiga. Tačiau praktikoje, kaip minėta, restitucijos mechanizmo panaudojimas nėra labai paprastas. Net nustačius restitucijos būdą natūra ar piniginiu ekvivalentu, siekiant visiško negaliojančio sandorio šalių teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, gali tekti spręsti kitus papildomus klausimus. Jie aptariami kitame poskyryje.

3.3. Atskiri restitucijos taikymo klausimai

Su sunkumais vykdant restituciją susiduriama tiek esant turto vertės sumažėjimui, tiek prieaugiui. Restitucijos pritaikymas yra gana sudėtingas esant specifinėms aplinkybėms. Paminėtinos kelios iš jų.¹⁰⁷

a) *Jei sandorio objektu buvęs turtas neišliko*, vykdant restituciją taikomas CK 6.148 straipsnis ar dalinio turto sunaikinimo atveju taikomas CK 6.149 straipsnis – dauguma atveju to turto vertė kompensuojama. Tačiau ne visada aišku, kaip tai tinkamai atlikti, nes turto vertė per laiką gali kisti, jo sunaikinimo aplinkybės gali būti skirtingos (dėl vienos iš šalių kaltės, nenugalimos jėgos) ir tai gali lemti skirtingą rizikos paskirstymo klausimo sprendimą ir kompensavimo pritaikymą. Teisinėje literatūroje „pripažįstama, kad, restitucijos kreditoriui patyrus žalos dėl to, kad grąžintinas daiktas yra prarastas arba sugadintas, restitucijos principas nebeturėtų būti taikomas: jis turėtų užleisti vietą žalos atlyginimo mechanizmui, t.y. taisyklėms, reguliuojančioms patirtos žalos įvertinimą ir atlyginimą.“¹⁰⁸ Su tokia nuomone galima sutikti, tik darant išlygą tuo atveju, jei turto sunaikinimas (dalinis ar visiškas) įvyko dėl nenugalimos jėgos. Tokiu atveju, jei aiškiai matyti ir įrodoma, jog turtas būtų sunaikintas nepaisant to, kas buvo jo savininkas (valdytojas), būtų nesąžininga ir neprotinga reikalauti

¹⁰⁶ 2009 m. balandžio 23 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. G. ir kt. v. antstolė R. S. ir kt., Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2; 2009 m. birželio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. M. A. K. v. V. Z., Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3; 41; 2009 m. liepos 31 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Vinukas“ v. UAB „LCL“, Danske bank A/S, Nr. 3K-3-339/2009, kat. 35.6.1; 41; 2012 m. sausio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos et al., Nr. 3K-3-4/2012, kat. 41.

¹⁰⁷ Pateikiant tolesnį skirstymą, kaip pagrindas imamos CK šeštosios knygos I dalies, X skyriaus „Restitucija“ nuostatos. Panašus tyrimas yra atliktas: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.

¹⁰⁸ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 198.

žalos atlyginimo, ypač, jei iki turto sunaikinimo nei vienas ginčo dalyvis nebuvo gavęs iš to turto jokios naudos. Toks aiškinimas, kad skolininkas turėtų būti atleidžiamas nuo piniginės kompensacijos mokėjimo, atitinka ir CK 6.148 straipsnio 2 dalį.

Nors pats neišlikęs daiktas nebegali būti gražintas, nereiškia, jog jį neteisėtai turėjęs asmuo gali pasipelnyti kitu būdu, pavyzdžiui, pasilikdamas sau vaisius (kurie atskirti nuo daikto dar iki jam sunykstant) ir pan. Nors tokiose situacijose irgi galime rasti išimčių (pvz., kai vaisiai skirti greitam suvartojimui), manytina, tikslesnio reguliavimo pavyzdys yra Ispanijos civilinio kodekso 1.307 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog jei pripažinus sandorį negaliojančiu, asmuo yra įpareigotas gražinti sandoriu igytą turta, tačiau to negalima padaryti dėl turto praradimo, toks asmuo privalo gražinti vaisius ir turto vertę, taip pat palūkanas.¹⁰⁹ Teigiama nuostata šiuo atžvilgiu dėl to, jog atkreipia dėmesį ir į vaisius bei galimybę reikalauti palūkanų. Nors palūkanų klausimas kvestionuotinas, per siaura teigti, jog kiekvienu turto sunaikinimo atveju atlyginama turi būti tik paties prarasto turto vertė.

b) *Jei gražinti turtą privalantis asmuo patyrė išlaidų, susijusių su daikto prižiūrėjimu ar saugojimu.* Atitinkamų išlaidų klausimą numato ne tik nacionalinė teisė. UNIDROIT 3.2.15 straipsnio 4 dalis taip pat įtvirtina jų atlyginimo galimybę.¹¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.150 straipsnis nukreipia į ketvirtosios knygos normas, reglamentuojančias sąžiningą ir nesąžiningą turto valdymą, tad svarbus sisteminis norminis vertinimas. Nors retai, tačiau atitinkamomis nuostatomis pasinaudojama praktikoje: LAT yra konstatavęs, jog „atsakovo panaudotos lėšos daiktams pagerinti, saugoti ir prižiūrėti nėra pagrindas netaikyti restitucijos pagal CK 6.145 straipsnio 2 dalį, bet yra pagrindas reikalauti išlaidų atlyginimo vadovaujantis CK 4.97 straipsniu. Teisė pateikti tokį reikalavimą nustatyta CK 6.150 straipsnyje.“¹¹¹ Pagrindinis reikalavimas tokioms išlaidoms išreikalauti – tinkamų įrodymų apie patirtas išlaidas surinkimas, pvz., banko sąskaitos išrašai ir pan.

c) *jei gražintinas daiktas buvo pagerintas.* Kaip minėta, CK 6.150 straipsnyje kalbant apie turto priežiūros ir saugojimo išlaidas, nukreipiama į kodekso ketvirtosios knygos normas, t.y. numatyta, kas atsitinka, jei daikto vertė sumažėjusi. Tačiau CK tiesiogiai nėra numatytas atvejis, kaip turėtų būti elgiamasi, kai taikant restituciją gražintas daiktas yra pagerintas. Tiesa, neteisėto valdymo atveju CK 4.97 straipsnis numato ir daikto pagerinimo

¹⁰⁹ MINISTERIO DE JUSTICIA. *Spanish Civil Code. Colección: Traducciones del derecho español. s.l., 2009.* Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html> [žiūrėta: 2012-03-17].

¹¹⁰ UNIDROIT *Principles of International commercial Contracts 2010.* Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>> [žiūrėta: 2012-03-17].

¹¹¹ 2007 m. birželio 28 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“, Nr. 3K-3-271/2007, kat. 21.4.2.1; 41.

situaciją, tačiau, jog tokios pačios taisyklės, nustatytos daiktinės teisės normų, turėtų būti taikomos ir restitucijos atveju, galime tik daryti prielaidą¹¹². Jei analogiškai vadovautumės daiktinės teisės normomis, galėtume sieti daikto pagerinimo išlaidas iki restitucijos su skolininko sąžiningumu ar nesąžiningumu, kaip įvardijama ir CK 4.97 straipsnyje. Pavyzdžiui, A. Dambrauskaitė konkrečiai siūlo „tikslinti CK 6.150 straipsnio formuluotę, išplečiant šios normos dispoziciją ir darant nuorodą, kad ir išlaidos, susijusios su daikto pagerinimu, taip pat atlyginamos pagal CK ketvirtosios knygos normas, reglamentuojančias sąžiningą ir nesąžiningą turto valdymą.“¹¹³ Toks pataisymas suteiktų aiškumo tuo atveju, jei neteisėtas valdytojas yra sąžiningas, tačiau CK 4.97 str. 4 d. nesprenžia klausimo, ar turėtų būti atlyginamos daikto pagerinimo išlaidos nesąžiningai šaliai. Nors tikėtina, jog racionalu teigti, kad nesąžininga šalis negalėtų reikalauti daikto pagerinimo išlaidų atlyginimo, galbūt optimaliau būtų pagerinimo išlaidų klausimą išspręsti pačiame CK šeštosios knygos I dalies, X skyriuje „Restitucija“, nurodant pasekmes tiek sąžiningų, tiek nesąžiningų valdytojų atžvilgiu.

d) *jei sumažėjo gražintino daikto vertė laikotarpiu nuo sandorio sudarymo iki jo pripažinimo negaliojančiu ir restitucijos taikymo (dėl pokyčių rinkoje, technologijų kaitos, pasenimo ir kt., t. y. dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo šalies).* Tiesa, šią situaciją palengvina CK 6.149 straipsnyje nustatyta taisyklė, kad daikto vertės sumažėjimas, atsiradęs dėl normalaus turto nusidėvėjimo, pavyzdžiui, dėl natūralaus garavimo, neturi būti kompensuojamas. Tokiu atveju reikia nustatyti, kokią dalį sudaro natūralus nusidėvėjimas ir kiek už vertės sumažėjimą yra atsakingas turtą tuo laikotarpiu valdęs asmuo.

e) *jei iš turimo gražinti turto buvo gauti vaisiai ar pajamos.* Šią situaciją reglamentuoja CK 6.151 straipsnis. Ir kaip matyti iš straipsnio formuluotės, atitinkamas atlygis turėtų būti tiek tuo atveju, kai kaip nauda gauti materialūs dalykai, vaisiai, tiek tuo atveju, kai gauta pridėtinė vertė neturi fizinės išraiškos, pvz., įmonės veiklos praplėtimas. Suprantama, jog vaisiai lieka turtą gražinti turinčiam asmeniui, jei jis buvo sąžiningas, kadangi priešingu atveju būtų sudarytos galimybės kitai šaliai pasipelninti, o sąžininga šalis susidurtų su rizika patirti nepageidautinų nuostolių (pavyzdžiui, tikėtina, kad vaisiai bus jau sunykę ar sunaudoti, todėl jam tektų mokėti kompensaciją, t.y. patirti papildomų išlaidų). Šiuo atveju atrodo suprantamas įstatymo nustatytas išimtinis atvejis iš taisyklės (CK 4.14 str. 1 d.), kad antraeilį daiktą (o toks ir yra daikto duodami vaisiai) turi ištikti pagrindinio daikto

¹¹² Prielaida daroma: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.

¹¹³ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 192.

likimas. „Kita vertus, nesąžiningas skolininkas arba dėl kurio kaltės taikoma restitucija, neturi teisės į turto duotus vaisius ir pajamas. Jis privalo kartu su daiktu gražinti ir iš jo gautus vaisius, pajamas ar kompensuoti kitokią iš turto gautą naudą. Tačiau tuomet skolininkas turi teisę reikalauti, kad kreditorius atlygintų turėtas išlaidas, būtinas tokiems vaisiams ar pajamoms gauti.“¹¹⁴ Taigi taip subalansuojamos skirtingų šalių teisės ir pareigos taip, kad nei viena nepatirtų per didelės skriaudos ir nepagrįstai nepasipelnytų. Paminėtina, jog vaisių gražinimą taikant restituciją, (kartu su palūkanų mokėjimu) numato ir, pvz., Ispanijos civilinis kodeksas (1.303 str.).¹¹⁵

f) *Jei patiriamos restitucijos išlaidos.* Restitucijos vykdymo išlaidos taip pat turi būti atlygintos priimant sprendimą (pvz., transportavimo, vertės nustatymo ir kitokios išlaidos, susijusios su šalių pradinės padėties atkūrimu¹¹⁶). Priklausomai nuo sąžiningumo, išlaidos gali būti paskirstytos abiem šalims arba nustatytos apmokėti vienai šaliai (CK 6.152 str. 1 d.). Pastebėtina, jog kvestionuotinas CK 6.152 straipsnio formuluotės logiškumas. Ši norma nustato pareigą išlaidas atlyginti abiem šalims, jeigu jos nėra susitarusios kitaip. Kyla klausimas, kada tas susitarimas turėtų būti išreikštas. Logiška, jog šalys to neaptars prieš sudarant sandorį, nes paprastai bent jau viena iš šalių nežino, jog sandoris neatitinka tam tikrų įstatymų reikalavimų ir gali būti pripažintas negaliojančiu. Taikant restituciją sunku numatyti priežastis, kodėl visas išlaidas turėtų prisiimti kuri nors viena iš šalių savo noru. Galima spėlioti, jog taip įvykti gali dėl kitos šalies patirtų tam tikrų išlaidų ar pan., tačiau kartu atrodo, jog minėta norma tiesiog sudaro šalių laisvės susitarti iliuziją.

Dažnai, kuo sandoris sudėtingesnis, tuo daugiau papildomų išlaidų. Teisės literatūroje reiškiami nuomonė, jog turi būti atlygintos tiek išlaidos, patirtos taikant restituciją, tiek tos, kurias šalys mokėjo už sandorio sudarymą, pavyzdžiui, atlyginimas notarui, registravimo išlaidos ir kt. A. Dambrauskaitės nuomone, visos šios išlaidos galėtų būti laikomos atlygintiniais nuostoliais¹¹⁷. Visgi teismų praktikoje ne visos minėtos išlaidos suprantamos kaip atlygintinos restitucijos išlaidų prasme. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų atsakovai prašė priteisti jiems tam tikrą sumą jų sumokėto žemės mokesčio, notaro atlyginimo už ginčo sandorio sudarymą, sumokėtą mokesčių už žemės sklypo išregistravimą iš Nekilnojamojo turto

¹¹⁴ PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 29.

¹¹⁵ MINISTERIO DE JUSTICIA. *Spanish Civil Code. Colección: Traducciones del derecho español. s.l.*, 2009. Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html> [žiūrėta: 2012-03-17].

¹¹⁶ Pavyzdžiai imti iš: PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 29.

¹¹⁷ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 196.

registro dėl ginčo sandorių pripažinimo negaliojančiais, išlaidas, susijusias su sutarties sudarymu bei turto išregistravimu jį išsipirkus iš valstybės.¹¹⁸ Teisėjų kolegija nusprendė, kad išlaidos, susijusios su sutarties sudarymu bei turto išregistravimu, yra tiesiogiai susijusios su restitucijos taikymu, todėl priteistinos atsakovams, kaip sąžiningai sandorio šaliai, iš nesąžiningos šalies (vadovaujantis CK 6.152 str.). Kartu teisėjų kolegija netenkino minėtų reikalavimų priteisti žemės mokestį ir išlaidas, turėtas įregistruojant savo teises į turta, nes jie sietini su patirtų nuostolių atlyginimu ir išeina už restitucijos taikymo ribų, todėl „nėra šios civilinės bylos dalykas, tuo tarpu tokių ieškininių reikalavimų atsakovai šioje byloje nėra pareiškę“. Pastebėtina, jog šis klausimas dažnai lieka žemesniosios instancijos teismų sprendimų lygmenyje.

4. Specialiosios sandorio negaliojimo pasekmės sandorio šalims

Kaip teigta praeitame skyriuje, restitucija yra bendroji ir dažniausiai praktikoje taikoma sandorių negaliojimo pasekmė. Kita vertus, restitucija taikoma tik jeigu įstatymai nenustato kitokių pagrindų. Kaip matyti iš *Lentelės Nr. 2*, su specifinėmis pasekmėmis susiduriame pripažinus negaliojančiais nuginkijamus sandorius, pavyzdžiui, neveiksnaus fizinio asmens sudarytą sandorį pripažinus negaliojančiu, veiksnioji šalis privalo atlyginti antrajai šaliai šios turėtas išlaidas, taip pat jos turto netekimą ar sužalojimą (su sąlyga, kad veiksnioji šalis žinojo ar turėjo žinoti, kad antroji šalis yra neveiksni) – CK 1.84 str. 3 d. Atitinkamos pasekmės kyla ir negaliojančiais pripažinus daugumą kitų nuginkijamų sandorių (žr. pvz., CK 1.85, 1.88 str.). Be to, dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu lemia galimybę reikalauti ir neturtinės žalos atlyginimo. Tokios CK nuostatos skatina plačiau aptarti kitas, be restitucijos, specialiąsias sandorių negaliojimo pasekmes.

¹¹⁸ 2011 m. gruodžio 15 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. R. J., D. D., R. D. et al., Nr. 2A-1273/2011, kat. 30.12.1; 41.

4.1. Nuostolių atlyginimas

CK 1.89 straipsnio 2 dalyje *inter alia* nustatyta, jog „šalies turėtas išlaidas, taip pat jos *turto netekimą ar sužalojimą*¹¹⁹ atlygina antroji šalis. Tokia nuostata, kaip minėta, yra ir keliuose kituose tos pačios kodekso dalies straipsniuose ir sietina su nuostolių atlyginimo klausimu, kurį kelia ir, pavyzdžiui, A. Dambrauskaitė¹²⁰. Tačiau kadangi ši tema jos monografijoje išsamiau nenagrinėta grindžiant tuo, jog tai plataus atskiro tyrimo reikalaujanti tema, šiame darbe bent minimaliai apžvelgtinas tokių sandorio negaliojimo pasekmių klausimas.

Nuostolių (angl. – *damages*) klausimą sprendžia ne tik nacionalinė teisė. UNIDROIT 3.2.16 straipsnyje įtvirtinama taisyklė dėl nuostolių atlyginimo tuo atveju, jei sandoris pripažintas negaliojančiu, ir tuo atveju, jei jis paliktas galioti, tačiau kuriai nors šaliai buvo padaryta žalos. Straipsnio tikslas – gražinti žalos patyrusį asmenį į tokią padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei apskritai nebūtų sudaręs sandorio. PECL 4:117 straipsnis įtvirtina nuostolių atlyginimo galimybę atsižvelgiant į tai, ar kuri nors iš sandorio šalių žinojo apie klaidą, apgaule, grasinimą ir pan.¹²¹ Siekiama sąžiningą šalį sugražinti į tokią padėtį, kuri būtų kuo panašesnė (angl. - *as nearly as possible into the same position*) į tą, kuri buvo prieš sudarant sandorį.

Nuostolių atlyginimas priskiriamas civilinės atsakomybės institutui. Čia, priešingai nei restitucijos atveju (kai asmenį stengiamasi gražinti į ankstesnę padėtį), skolininkas patiria neigiamus turtinius padarinius, kitaip sakant, iš jo išreikalavus nuostolių atlyginimą, sumažėja jo turto masė.¹²² Kyla klausimas, ar toks padarinys būtinas ir nepakaktų patenkinti vien restitucija. Atsakant prisimintinas ankstesnis teiginys, jog sugražinti šalis į pradinę padėtį sandorį pripažinus negaliojančiu dėl įvairių aplinkybių dažnai neįmanoma ar labai sudėtinga. Todėl, esant patirtai papildomai žalai, reikalingos kitos priemonės, kurios leistų užpildyti restitucijos taikymo paliktas spragas faktinėje situacijoje. Kitaip sakant, „be pagrindinių teisinių pasekmių, nuo negaliojančio sandorio sudarymo momento iki teisinių pasekmių likvidavimo šalims dėl jo negaliojimo gali būti padaryta žala, kuri turi būti

¹¹⁹ Paryškinta šio darbo autorės.

¹²⁰ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 196.

¹²¹ *The Principles of European Contract Law*. Prieiga per internetą: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm> [žiūrėta: 2012-03-17].

¹²² Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad restitucija ir civilinė atsakomybė yra savarankiški civilinių teisių gynimo būdai (2008 m. sausio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. *N. B. v. antstolė R. M., A. K.*, byla Nr. 3K-3-46/2008, kat. 129.2).

atlyginta¹²³. Nuostolių atlyginimas yra būtent vienas iš tokių būdų, kai sudaromos galimybės atlyginti patirtą žalą. Kaip teigia V. Mikelėnas, civilinė atsakomybė gali būti taikoma net pritaikius restituciją, jeigu jos pagalba nepavyko visiškai grąžinti asmens padėties į ankstesniąją.¹²⁴ Pastebėtina tik tai, jog priešingai nei restitucija, nuostolių atlyginimo klausimas nebus sprendžiamas *ex officio*¹²⁵. Siekianti, kad būtų taikoma civilinė atsakomybė ir taip atlyginta patirta žala šalis turi pareikšti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo.

Literatūroje galima rasti ir daugiau autorių, užsimenančių apie nuostolių klausimą restitucijos atveju. D. Vasarienė, pavyzdžiui, nuostolių išieškojimą sieja su subjektyviomis ir objektyviomis sąlygomis: „objektyvios sąlygos yra sandorio dalyviui susidarę nuostoliai (išlaidos, turto netekimas ar sužalojimas). Subjektyvios sąlygos – tai atsakingo už padarytą žalą sandorio dalyvio kaltė (žinojo ar turėjo žinoti, kad antroji šalis neveiksni ar nesupranta savo veiksmų ir t.t.).“¹²⁶ Nors civilinėje atsakomybėje gajus visiško nuostolių atlyginimo principas, kaip pažymi D. Vasarienė, pripažinus sandorį negaliojančiu „nuostolių atlyginimas yra ribotas, nes neleidžiama reikalauti negautų pajamų.“¹²⁷ Taigi susiduriame su tam tikra visiško nuostolių atlyginimo principo civilinėje atsakomybėje išimtimi, kuri pripažįstama ir teismų praktikoje: „CK 1.91 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad jeigu sandoris pripažintas negaliojančiu dėl vienos iš šio straipsnio 1 dalyje nurodytų priežasčių, tai antroji šalis privalo grąžinti nukentėjusiajam visa, ką ji yra gavusi pagal sandorį, o kai to negalima grąžinti, – atlyginti to vertę pinigais. Be to, kaltoji šalis turi atlyginti nukentėjusiajam visas turėtas išlaidas. Įstatymų leidėjas <...> įtvirtino vienašalę restituciją. Nurodytame CK straipsnyje nenustatyta nukentėjusios šalies pareigos grąžinti kaltajai šaliai visa, ką ji gavo. Tai reiškia,

¹²³ PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 28.

¹²⁴ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 73.

¹²⁵ „Tais atvejais, kai restitucijos nepakanka pažeistoms asmenų teisėms ar viešajam interesui apginti, gali būti taikomi subsidiarūs civilinių teisių gynimo būdai, pvz., nuostolių atlyginimas, nepagrįsto praturtėjimo išreikalavimas ir pan. Pripažindamas sandorį negaliojančiu, teismas restitucijos klausimą sprendžia *ex officio*.“ (2003 m. balandžio 16 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Lietuvos dailininkų sąjunga v. D. V. ir kt., Nr. 3K-3-531/2003, kat. 120, 25.8.1; 2006 m. sausio 3 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Autokurtas“ v. Lietuvos kariuomenė, Nr. 3K-7-4/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1; 24.4; 69; 114.8.2; 2009 m. lapkričio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1.)

¹²⁶ VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 58 – 59.

¹²⁷ Taip pat teigiama ir žr.: PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 28; VILNIAUS UNIVERSITETAS. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 369.

kad nesąžininga šalis pagal negaliojantį sandorį neturi ko nors gauti. Nukentėjusios šalies negautos pajamos neatlyginamos, nes jų atlyginimo prievolės nenustatyta įstatyme.”¹²⁸

Svarbu aptarti, kaip turėtų būti aiškinama sandorių negaliojimo specifines nuostatas įtvirtinančių straipsnių formuluotė „išlaidas, taip pat jos turto netekimą ar sužalojimą“. Pabrėžtina, jog čia turto sąvoka negali būti tapatinama restitucijos būdu grąžinamam turtui tuo atveju, jei jis sunaikintas ar dalinai pažeistas. Vadovaujantis restitucijos taisyklėmis, turto sunaikinimo atveju sprendimas pinigines kompensacijos klausimas, o nuostolių atlyginimo klausimas, kaip minėta, kyla esant patirtai papildomai žalai, nustačius objektyvias ir subjektyvias civilinės atsakomybės taikymo sąlygas. Kitaip tariant, tik tais atvejais, kai restitucijos taisyklės neužtikrina tam tikrų nuostolių atlyginimo, turėtų būti pasitelkiamas civilinės atsakomybės institutas. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų LAT nurodė, kad ginčo atveju turto pardavimo be varžytynių akto neteisėtumą ir ieškovų turto praradimą pirmiausia lėmė valstybės pareigūno – teismo antstolio – atlikti neteisėti veiksmai. Vykdomo procese skolininko turtą parduodantis teismo antstolis nėra sandorio šalis, jis yra valstybės pareigūnas ir neįgyja vykdomo procese parduodamo turto. Dėl to teismas pasisakė negalintis taikyti restitucijos atsakovui Lietuvos valstybei už teismo antstolio veiksmus vykdomo procese. Pažymėta, kad už be varžytynių parduotą turtą gautos lėšos jau buvo paskirstytos ieškovų kreditoriams. Dėl šių aplinkybių objektyviai restitucija, kaip ieškovų teisių gynimo būdas, pripažinta negalima. Esant tokioms nustatytoms aplinkybėms taikytas kitas ieškovų pažeistų teisių gynimo būdas – valstybės atsakomybė už teismo antstolio neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Taigi tam tikra suma žalai atlyginti priteista iš Lietuvos valstybės ne restitucijos, bet civilinės atsakomybės pagrindu.¹²⁹

Civilinės atsakomybės instituto klausimas yra itin platus, todėl turint omenyje gana ribotą šio darbo apimtį ir specifinį tikslą, nesusijusį su šio instituto nagrinėjimu, paminėtini tik esminiai šiuo atveju aspektai¹³⁰. Kadangi teisinėje literatūroje išskiriama galimybė taikyti deliktinę ir sutartinę civilinę atsakomybę, svarstyтина, kuri atsakomybės rūšis taikytina pripažinus sandorį negaliojančiu. Vieną iš galimų atsakymų, siedama civilinės atsakomybės taikymą su sandorio negaliojimo momento nustatymu, teisės doktrinoje pateikia S.

¹²⁸ 2009 m. gruodžio 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“, V. R., A. M., P. J., J. K., Nr. 3K-3-555/2009, kat. 21.4.2.7.

¹²⁹ 2009 m. spalio 19 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. L. V., R. V. v. Lietuvos valstybė et al., Nr. 3K-3-434/2009, kat. 41; 44.5.2.5; 129.2.

¹³⁰ Plačiau žr. pvz.: MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995; SELELIONYTĖ – DRUKTEITIENĖ, S. Deliktinės ir sutartinės atsakomybės konkurencija. *Justitia*, 2008, Nr. 1(67).

Selelionytė - Drukteinienė: „jei sutartis pripažįstama negaliojančia *ab initio*, žalos patyrusi sutarties šalis ieškinį dėl nuostolių atlyginimo gali reikšti tik remdamasi deliktine atsakomybe, nes manoma, kad sutartis apskritai nebuvo sudaryta; jei sutartis pripažįstama negaliojančia ateityje, taikomos sutartinės atsakomybės taisyklės“¹³¹. Toks požiūris kvestionuotinas. Kaip matyti iš ankstesnių darbo skyrių, negaliojančio sandorio teisiniai padariniai paprastai atsiranda dėl tam tikro teisės pažeidimo, tad dauguma atvejų gali būti nustatyta kurios nors šalies kaltė, o atsakomybė turėtų būti pripažintina deliktine. Atitinkamą požiūrį pagrindžia ir teismų praktikoje formuluojamos taisyklės. Pavyzdžiui, LAT vienoje iš bylų konstatavo, kad žala ieškovui buvo padaryta dėl nesąžiningų ir kaltų atsakovo veiksmų sudarant hipotekos sandorį, kuris vėliau pripažintas negaliojančiu, todėl pagrindas atsakovo atsakomybei atsirasti yra ne sutartinė, o deliktinė atsakomybė.¹³² Teismas *inter alia* pažymėjo, jog „sutartinės civilinės atsakomybės taikymo atvejais teisės pažeidimas dažniausiai reiškiasi sutarties pažeidimu. Tuo tarpu, kai sutartis pripažįstama negaliojančia, tai, priklausomai nuo aplinkybių, šalių elgesio ir kt. gali atsirasti deliktiniai santykiai ir deliktinė civilinė atsakomybė.“ Taigi atsakomybės rūšį pagrįsčiau būtų sieti, visų pirma, ne su sandorio pripažinimo negaliojančiu momentu, o su šalių kaltės klausimu.

Nagrinėjamu klausimu reikšminga LAT 2011 m. balandžio 5 d. nutartis, kurioje spęstas reikalavimas panaikinti viešojo pirkimo konkurso rezultatus, pripažinti pirkimo sutartį niekine, taikyti restituciją ir priteisti žalos atlyginimą, grindžiant jį tuo, kad ieškovas negavo pelno ir patyrė nuostolių dėl neteisėtų atsakovo veiksmų, kuriais konkurso laimėtoju nepagrįstai buvo pripažintas trečiasis asmuo. Paminėtina, jog prieš bylai patenkant į LAT, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija nurodė, kad, konstatavus perkančiosios organizacijos veiksmų neteisėtumą, ieškovas įgijo teisę reikalauti atlyginti žalą už visą sutarties vykdymo laikotarpį, tuo tikslu tikslinti ieškinio dalyką bei teikti žalą pagrindžiančius įrodymus. Kita vertus, teisėjų kolegija nustatė, kad nagrinėjamu atveju sutarties vykdymas yra tik įpusėjęs, pirktos paslaugos – nemokamas mokinių maitinimas mokslo metais ir vasaros stovyklų metu – teikiamos socialiai pažeidžiamai visuomenės narių grupei – mažas pajamas gaunančių šeimų vaikams, todėl sandorio konstatavimo niekiniu

¹³¹ SELELIONYTĖ – DRUKTEITIENĖ, S. Deliktinės ir sutartinės atsakomybės konkurencija. *Justitia*, 2008, Nr. 1(67), p. 3.

¹³² 2005 m. kovo 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB „NORD/LB Lietuva“ v. R. N., V. J., et al., Nr. 3K-7-119/2005, kat. 21.6; 44.5.1; 44.5.2.1; 123.9.

metu šalių gražinimas į ankstesnę padėtį prieštarautų viešajam interesui – visuomenės socialinės grupės rėmimui.¹³³

Analizuodamas apeliacinės instancijos teismo argumentus, LAT konstatavo, jog „apeliacinės instancijos teismas, pripažinęs, kad ginčijama sutartis buvo sudaryta pažeidžiant imperatyviasias VPI normas ir principus, tačiau, palikdamas ją galioti, nukrypo nuo LAT formuojamos praktikos, pagal kurią viešojo pirkimo sutartys, prieštaraujančios *ius cogens* normoms, t. y. niekinės, ne tik gali, bet ir privalo būti pripažįstamos negaliojančiomis, po to sprendžiant sandorių negaliojimo teisinių padarinių klausimą“¹³⁴. Teisėjų kolegija nusprendė, kad viešasis interesas apsaugoti socialiai pažeidžiamą visuomenės grupę, užtikrinant jų nemokamo maitinimo nepertraukiamumą, nagrinėjamoje byloje turėtų nusverti ir yra viršesnis už visuomenės suinteresuotumą sąžininga tiekėjų konkurencija. Vis dėlto, ginant viešąjį interesą, sąžiningo tiekėjo teisėti interesai negali būti visiškai paneigiami, neužtikrinant jo, perkančiosios organizacijos ir kitų asmenų teisių pusiausvyros. Atsižvelgiant į tai, LAT konstatavo, jog „apeliacinės instancijos teismas turėjo nustatyti pagrįstą (protingą) terminą, per kurį galėtų būti įgyvendintas šalių gražinimas į pirminę padėtį, t. y. privalėjo spręsti ne dėl nuolatinio, o terminuoto negaliojančio sandorio išsaugojimo.“ Įvertinusi visas aplinkybes teisėjų kolegija pasisakė dėl negalimumo taikyti restituciją šioje situacijoje (remiantis CK 6.145 str. 2 d.), tačiau nusprendė tenkinti kitus ieškovo reikalavimus *inter alia* dėl nuostolių atlyginimo. Taigi ši nutartis patvirtina, jog nuostolių atlyginimas yra viena iš sandorių pripažinimo negaliojančiais pasekmių, taikomų praktikoje. Šios nutarties išskirtinumas susijęs ir su konstatavimu, jog pripažintas negaliojančiu sandoris esant specifinėms aplinkybėms gali būti terminuotai išsaugomas, visų pirma, atsižvelgiant į protingumo, teisingumo principus ir viešąjį interesą. Pažymėtina, jog toks terminuotas sutarties išsaugojimas turėtų būti išimtiniai atvejai.

¹³³ 2011 m. balandžio 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Smulkus urmas“ v. Plungės rajono savivaldybės administracija, Nr. 3K-3-155/2011, kat. 45.4.

¹³⁴ Kaip tokios formuojamos praktikos pavyzdį LAT nagrinėjamoje byloje nurodė: pvz., 2005 m. rugsėjo 21 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Sigma Telas“, UAB „A. Ž. ir Ko“ v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“, UAB „Fima“, Nr. 3K-3-416/2005; 2009 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. Vilniaus miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus miesto savivaldybė, UAB „Vilniaus kapitalinė statyba“, UAB „Veikmė“, Nr. 3K-3-505/2009; 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis, c. b. UAB „Pireka“ v. UAB „Neringos vanduo“, Nr. 3K-3-425/2010).

4.2. *Neturtinės žalos atlyginimas*

Kaip minėta, dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu lemia galimybę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo (CK 1.91 straipsnio 3 dalis). Tad kaip savarankiškas teisių gynimo būdas sandorių negaliojimo atveju numatomas ne tik nuostolių atlyginimas, bet ir kita civilinės atsakomybės rūšis – neturtinės žalos atlyginimas. Nepaisant tokio įstatyminio įtvirtinimo, sandorių negaliojimo pripažinimo atvejais nėra itin įprasta teismo reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, ypač pastarųjų metų bylose, nors pastebėtina, jog atveju, kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu CK 1.91 straipsnio pagrindu pasitaiko. Toks įtvirtintos teisės nedažnas panaudojimas aiškintinas keliomis aplinkybėmis: visų pirma, reikalavimu sumokėti žyminį mokestį priklausomai nuo reikalaujamos neturtinės žalos priteisimo (CPK 80 straipsnis), antra, gana griežtų įrodinėjimo taisyklių reikalavimais (CPK II dalies XIII skyrius). Be to, vien civilinio kodekso nuostatų pažeidimas ir sandorio pripažinimas negaliojančiu nebūtinai reiškia neturtinės žalos atsiradimą.

Neturtinės žalos sąvoką apibrėžia CK 6.250 straipsnis, kur ši žala apibrėžiama per gana vertybinius kriterijus ir suprantama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Kaip ir nuostolių atlyginimo atveju, siekiant prisiteisti neturtinę žalą turi būti nustatytos visos civilinės atsakomybės taikymo sąlygos (neteisėti veiksmai, kaltė, žala, priežastinis ryšys), tačiau jos čia dėl kitokio darbo objekto nedetalizuojamos. Be šių civilinės atsakomybės sąlygų dar turi būti nustatytas ir pats sandorio negaliojimo faktas, kuris ir lėmė atitinkamos atsakomybės klausimo svarstymą.

Nors pasitaiko atveju, kai reikalaujama neturtinės žalos atlyginimo sandorių negaliojimo atveju, teismai nelinkę tokius reikalavimus tenkinti. Pavyzdžiui, 2011 m. spalio 18 d. nutartyje LAT sprendė turtinės ir neturtinės žalos priteisimo klausimą po to, kai negaliojančiais buvo pripažinti varžytinių aktas ir pagal jį sudaryta pirkimo – pardavimo sutartis. Nepaisant to, kad konstatuotas sudarytos sutarties negaliojimas ir taikyta restitucija, teismas pripažino pagrįstu apeliacinės instancijos teismo sprendimą nepriteisti reikalautos neturtinės žalos. Buvo konstatuota, jog „byloje nepateikta informacijos apie tai, kad

kasatorius patyrė įtampos, nerimo dėl ateities, taip pat kitų negatyvių padarinių, kuriuos lėmė ilgas laiko tarpas dėl neapibrėžtos situacijos.“¹³⁵

Kita vertus, pavyzdžiai rodo, kad įvertinęs visas aplinkybes dažnai teismas apskritai nusprendžia, jog nebuvo civilinio kodekso pažeidimo, kuris leistų sandorį pripažinti negaliojančiu. Pavyzdžiui, vienu atveju ieškovė prašė pripažinti negaliojančiu dėl suklydimo terminuotos sportinės veiklos sutarties nutraukimą šalių susitarimu prieš terminą, priteisti neišmokėtą atlyginimą bei neturtinės žalos kompensaciją. Atsižvelgęs į sandorio šalies amžių, išsimokslinimą, sandorio sudarymo aplinkybes ir kitas svarbias aplinkybes, teismas nustatė, jog ieškovė yra profesionali sportininkė, kuriai yra žinomos sportinės veiklos sutarties sąlygos, pagal ankstesnius kontraktus ji žaidė kituose Lietuvos ir užsienio krepšinio klubuose, todėl jai buvo gerai žinomi jos profesinės veiklos ypatumai, sutarčių sąlygos, sutarčių sudarymo ir pasibaigimo teisiniai padariniai, sutartį su atsakovu ji vykdė visą jos galiojimo laikotarpį ir t.t., tad nebuvo pakankamo pagrindo pripažinti suklydimo sudarant sandorį ir jo negaliojimo atitinkamu pagrindu.¹³⁶ Atitinkamai nepriteista ir reikalauta neturtinė žala. Kitu atveju, LAT taip pat konstatavo, jog ieškovas neįrodė, kad atsakovas jį apgavo sudarant ginčijamą pirkimo - pardavimo sutartį, todėl nebuvo ir pagrindo priteisti reikalautą 1000 000 Lt vertės moralinės žalos atlyginimą ir kt.¹³⁷

Pastebėtina, jog neturtinės žalos prisiteisimas sandorio negaliojimo atveju galėtų būti labiau tikėtinas tuo atveju, jei sandorio negaliojimas būtų susijęs su tam tikro nusikaltimo padarymu¹³⁸, kadangi CK 6.250 straipsnio 2 dalis garantuoja neturtinės žalos atlyginimą visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Kiekvienu atveju teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į jos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas bylai turinčias reikšmės aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.

Tad neturtinės žalos atlyginimas kaip viena iš sandorių negaliojimo pasekmių, nors ir dar ne itin populiarus praktikoje, tačiau įtvirtintinas Lietuvos civiliniame kodekse ir gali būti

¹³⁵ 2011 m. spalio 18 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. R. J. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-389/2011, kat. 44.5.2.5.

¹³⁶ 2011 m. gruodžio 22 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. S. B. v. Klaipėdos miesto krepšinio klubas „Fortūna“, Nr. 3K-3-548/2011, kat. 19.1; 42.11.1.

¹³⁷ 2006 m. gruodžio 11 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. I. Š. firma „(duomenys neskelbtini)“ v. UAB „Folis“, Nr. 3K-3-640/2006, kat. 21.4.2.7.

¹³⁸ Tokių atvejų pavyzdžiai pateikiami kitame poskyryje kalbant apie viešosios teisės atsakomybę.

bet kada, esant pakankamam pagrindui, pritaikytas praktikoje kaip sandorio negaliojimo pasekmė.

4.3. Viešosios teisės taikoma atsakomybė

Siekiant išsamiai aptarti *Lentelėse Nr. 1 ir Nr. 2* atskleistus sandorių negaliojimo pasekmių atvejus, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad viena sandorio negaliojimo pasekmių gali būti viešosios teisės taikoma atsakomybė. Tai gali būti itin svarbu tais atvejais, kai pažeidžiamos imperatyvios įstatymo normos, nustatoma asmens tyčia atliekant neteisėtus veiksmus ir pan. Kalbėtina tiek apie administracinės, tiek baudžiamosios teisės suponuojamą atsakomybę. Paminėtina, jog Ispanijos civilinis kodeksas eksplicitiškai nukreipia į baudžiamąjį kodeksą tais atvejais, kai abiejų negaliojančiu pripažinto sandorio šalių atžvilgiu galima įžvelgti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo bruožų. Tokiu atveju atsakomybė kyla remiantis vien baudžiamuoju kodeksu. Civiliniu kodeksu vadovaujama tik tiek, kiek tai susiję su atveju, kai viena iš šalių nėra kalta dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, taigi pasekmės skiriasi priklausomai nuo sandorio šalių kaltės.¹³⁹

Lietuvoje viena iš praktikoje taikomų pasekmių sandorį pripažinus negaliojančiu dėl viešosios teisės pažeidimo – baudos paskyrimas. Viešosios teisės numatoma bauda atskirtina nuo baudos, kuri pagal CPK normas skiriama asmeniui pažeidus teismo draudimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių ir pan. Pavyzdžiui, LAT yra išaiškinęs, jog pagal CK 1.81 straipsnio 2 dalį restitucija netaikoma, jeigu viešajai tvarkai prieštaraujantis sandoris yra sudarytas abiejų jo šalių tyčia (kaip minėta, tai svarbus elementas viešosios teisės nustatytai atsakomybei taikyti). Pasak LAT, tokiu atveju nesąžiningoms sandorio šalims gali būti nustatytos turtinės ar kitokios sankcijos (pavyzdžiui, baudos, ekonominės sankcijos, konfiskacija). Tokių pasekmių nenumato civilinė teisė. Tai, kad toks reguliavimas eksplicitiškai nenumatytas ir CK 1.81 straipsnyje, neatleidžia asmenų nuo kitų įstatymų nustatytų teisinių padarinių kaip nurodyta CK 1.80 straipsnio 2 dalyje. Analizuodama atitinkamą reguliavimą ir ginčytiną situaciją, teisėjų kolegija konkrečiu atveju kvalifikavo viešojo prekių pirkimo – pardavimo sutartį kaip niekinį sandorį, prieštaraujantį viešajai tvarkai dėl CPK 18 straipsnio ir teismo draudimo taikyti laikinąsias apsaugos priemones pažeidimo, tačiau nustačiusi, kad dėl ieškovo intereso apsaugos restitucija netaikytina pagal

¹³⁹ MINISTERIO DE JUSTICIA. *Spanish Civil Code. Colección: Traducciones del derecho español. s.l., 2009.* Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html> [žiūrėta: 2012-03-17].

CK 1.81 straipsnio 3 dalį, atsakovui skyrė turtinę sankciją – baudą (pagal CPK 149 straipsnį).¹⁴⁰

Kaip pažymi D. Vasarienė, viešosios teisės nustatyta atsakomybė taikoma nepriklausomai nuo civilinės teisės numatomų padarinių ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, pripažįstant negaliojančiu sandorį, sudarytą esant apgaulės įtakai, neturi reikšmės, ar asmuo už apgaulę patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.¹⁴¹ Kaip pavyzdį tokios galimos situacijos minėta autorė pateikia atvejį, kai sandorio galiojimas ginčijamas tuo pagrindu, jog automobilio pardavėjas suklastojo spidometro parodymus ir parduoda automobilį kaip naują. Tokiu atveju svarstyti ne tik vienašalės restitucijos ir pareigos atlyginti nuostolius klausimas, tačiau ir galimybė taikyti baudžiamąją atsakomybę (žinoma, atsižvelgiant į baudžiamosios atsakomybės taikymo sąlygas). Ši situacija sietina su sukčiavimu. Galima būtų rasti ir daugiau atvejų, kai sandoris sudarytas pažeidžiant ne tik civilinės, bet ir baudžiamosios teisės normas, ar tai būtų dėl žmogaus laisvės suvaržymo, ar dėl vertimo sudaryti sandorį ar dėl kitų aplinkybių¹⁴². Jas tirti yra atskiro tyrimo užduotis ir šiame darbe plačiau į tai nesigilinama, tik bendrai konstatuotina, jog kaip viena sandorio negaliojimo pasekmių įmanoma ir viešosios teisės nustatyta atsakomybė.

4.4. Kitos sandorio negaliojimo pasekmės sandorio šalims

Teismai, ypač žemiausių grandžių, nelinkę itin nukrypti nuo teismų suformuluotos praktikos, tuo labiau – konkrečių įstatymu nustatytų taisyklių. Nėra duomenų, jog praktikoje taikomos kitokios sandorio negaliojimo pasekmės nei išvardytos ankstesniuose šio darbo skyriuose. Tačiau teisinėje literatūroje kalbama ir apie pasekmes, kurios šiuo metu nėra įtvirtintos civiliniame kodekse. Pavyzdžiui, gana nemažas dėmesys skiriamas piniginiams prievolėms ir išreiškiama nuomonė, jog pripažinus sandorį, susijusį su piniginiomis prievolėmis, negaliojančiu, be kita ko, kyla palūkanų klausimas, nors jų CK šeštosios knygos X skyriaus normos tiesiogiai nenustato. Kaip minėta, palūkanų reikalavimo galimybė įtvirtinta ir Ispanijos civiliniame kodekse.¹⁴³

¹⁴⁰ 2011 m. gegužės 9 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Kanalų valymas“ v. UAB „Aukštaitijos vandenys“, Nr. 3K-3-231/2011, kat. 69.

¹⁴¹ VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 62.

¹⁴² Žr.: *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

¹⁴³ MINISTERIO DE JUSTICIA. *Spanish Civil Code. Colección: Traducciones del derecho español. s.l., 2009*. Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html> [žiūrėta: 2012-03-17].

Kai kurie teisės teoretikai teisinės sandorių negaliojimo pasekmes aiškina itin plačiai: „Lietuvoje tiek palūkanų dydis, tiek jų skaičiavimo pradžia yra apibrėžta normomis, reguliuojančiomis be pagrindo įgyto turto grąžinimą. Taigi jeigu pardavėjas yra nesąžiningas, jis privalėtų mokėti ir palūkanas už grąžintą sumą. Kitais atvejais (pavyzdžiui, kai sandorio šalis yra sąžininga), palūkanas būtų privaloma mokėti tik nuo tada, kai sumą grąžinti privalantis asmuo sužinojo, kad turtą įgyja be pagrindo, tai reiškia, kad ji yra nesąžininga nuo pat pradžių, todėl ir palūkanos turėtų būti skaičiuojamos nuo sandorio sudarymo momento.“¹⁴⁴ Šio darbo autorės nuomone, toks aiškinimas nėra visiškai klaidingas. Tačiau palūkanų, kaip atskiros sandorio negaliojimo pasekmės įtvirtinimas nėra būtinas. Kaip minėta, taikant restituciją kaip pagrindinę sandorio negaliojimo pasekmę, egzistuoja ir kitos priemonės, padedančios užtikrinti teisingumą. Kai restitucijos mechanizmą įtvirtinančių taisyklių nepakanka norint visiškai garantuoti nukentėjusiojo teisių apsaugą, esant būtinumui galima būtų pasinaudoti nepagrįsto praturtėjimo institutu, kurio normos *inter alia* numato ir palūkanų mokėjimą. Manytina, aptartų sandorio negaliojimo pasekmių įtvirtinimo civiliniame kodekse pakanka, jei jos taikomos vadovaujantis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais.

5. Sandorio negaliojimo pasekmės tretiesiems asmenims

Sandorių negaliojimas gali turėti įtakos ne tik sandorio šalims, bet ir tretiesiems asmenims. Kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu ir nustatoma, jog turtas perleistas trečiajam asmeniui, susikerta pradinio savininko ir trečiojo asmens (naujo įgijėjo) interesai. Kaip ne kartą yra pripažinęs LAT, „sandorių negaliojimo instituto paskirtis – siekti, kad civiliniuose santykiuose būtų užtikrintas teisėtumas. Kita vertus, įstatymų leidėjas, nustatydamas sandorių negaliojimo pagrindus, siekė užtikrinti sandorių ir jų pagrindu susiklosčiusių civilinių teisinių santykių stabilumą, trečiųjų asmenų apsaugą.“¹⁴⁵ Kaip matyti iš *Lentelės Nr. 1* ir *Lentelės Nr. 2*, civilinio kodekso skyriuje, reguliuojančiame negaliojančių sandorių institutą ir negaliojimo pasekmes, trečiųjų asmenų apsauga gana minimali.¹⁴⁶ Įdomu pastebėti, jog

¹⁴⁴ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 175 -176.

¹⁴⁵ 2012 m. vasario 28 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. Nr. 2A-465/2012, kat. 21.4.2.1.; 35.6.1.; 41.

¹⁴⁶ Pastebėtina, jog visgi reguliavimas šiuo klausimu Lietuvoje kiek detalesnis nei pavyzdžiui, Italijos civiliniame kodekse, kuris tik minimaliai įtvirtina trečiųjų asmenų apsaugos principą (Italijos civilinio kodekso 1445 str. nustato, jog turi būti ginami sąžiningi tretieji asmenys atsižvelgiant į sandorio atlygintinumo faktą) o trečiuosius asmenis sandorių negaliojimo atveju daugiau mini kitais atvejais nei Lietuvos Respublikos civilinis

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse tik 4 atvejais iš 14 prie pasekmių sandorio šalims nurodytos ir pasekmės tretiesiems asmenims:

- CK 1.80 str. 4 d.: imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimas - turtas, buvęs pripažinto negaliojančiu sandorio dalyku, negali būti išreikalautas iš jį sąžiningai įgijusio trečiojo asmens, išskyrus CK 4.96 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse numatytus atvejus;
- CK 1.87 str. 3 d.: apsimestinio sandorio negaliojimas - apsimestinio sandorio šalys apsimestinio sandorio sudarymo fakto negali panaudoti prieš trečiuosius asmenis, kurie sąžiningai įgijo teises apsimestinio sandorio pagrindu;
- CK 1.91 str. 7 d.: dėl apgaulės sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu faktas negali būti panaudotas prieš sąžiningus trečiuosius asmenis, išskyrus CK numatytas išimtis;¹⁴⁷
- CK 1.92 str.: įgaliojimus viršijusio atstovo sudaryto sandorio negaliojimas – nukreipiama į 2.133 straipsnio normą. Tretieji asmenys joje minimi du kartus: 1) 2.133 str. 2 d.: „Jeigu asmuo savo elgesiu davė rimtą pagrindą tretiesiems asmenims manyti, kad jis paskyrė kitą asmenį savo atstovu, tai tokio asmens atstovaujamojo vardu sudaryti sandoriai yra privalomi atstovaujajam.“ 2) 2.133 str. 9 d.: „Jeigu atstovas veikė viršydamas savo teises, tačiau tokiu būdu, jog trečiasis asmuo turėjo rimtą pagrindą manyti, kad sudaro sandorį su tokią teisę turinčiu atstovu, sandoris privalomas atstovaujajam, išskyrus atvejus, kai kita sandorio šalis žinojo ar turėjo žinoti, kad atstovas viršija savo teises.“ Nors netiesiogiai matyti pasekmės tretiesiems asmenims, t. y. garantuojama tam tikro lygio apsauga, čia akcentuojamos daugiau neigiamos pasekmės atstovaujajam.

Toks minimalus reguliavimas natūraliai kelia klausimą, ar kitais, tiesiogiai nenurodytais atvejais, tretiesiems asmenims nekyla ar apskritai negali kilti jokių pasekmių dėl sandorio negaliojimo. Jei jos visgi kyla, tai kokios ir kokia apimtimi. Nors „teismų praktikoje ilgą laiką vyravo pozicija, kad, taikant restituciją sandorių pripažinimo

kodeksas, t.y. arba kai būtent trečiųjų asmenų veiksmai lėmė, kad sudarytas sandoris, neatitinkantis įstatymų reikalavimų, arba prievarta (it. - *violenza*, angl. - *duress*) panaudota prieš trečiuosius asmenis, pavyzdžiui, vienos iš sandorio šalių sutuoktinį ar palikuonis. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=36451>> [žiūrėta: 2012-03-19].

¹⁴⁷ Pastebėtina, jog nustatant tokią taisyklę nutylimi kiti atvejai, minimi atitinkamo straipsnio pavadinime: dėl smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio negaliojimo pasekmės tiesiogiai neįvardijamos.

negaliojančiais bylose, sąžiningo įgijėjo apsaugos klausimas neaktualus ir neturi būti keliamas¹⁴⁸, tai nereiškia, jog tokia apsauga neegzistuoja ir neturėtų būti užtikrinta. Kaip matyti iš teismų praktikos, neretai pasitaiko atveju, kai byloje įtrauktas „sandorių grandinės“¹⁴⁹ aspektas, taigi akivaizdu, jog sandorio pripažinimas negaliojančiu dažnai sukelia pasekmes ne tik sandorio šalims, bet ir tretiesiems asmenims, taip pat tiems, kurie apskritai nesusiję nei su viena sandorio šalimi¹⁵⁰. Tad svarbu analizuoti šį klausimą išsamiau, nes šiuo metu dėl ne visiškai detalaus įstatyminio reguliavimo, jis paliktas tik teismų praktikai ir doktrinai.

Trečiaisiais asmenimis, kuriems restitucija gali turėti įtakos, visų pirma, laikomi asmenys, nesantys prievolės, siejančios kreditorių ir skolininką, šalimi, o susiję tik su viena iš prievolės šalių. Pritartina A. Dambrauskaitės nuomonei, jog trečiaisiais asmenimis laikytini ir „asmenys, savo teises įgiję ne tiesiogiai iš negaliojančio sandorio šalies, bet pagal trečią, ketvirtą ir vėlesnį sandorį“, nors formaliai jie nėra susiję su pradinio negaliojančio sandorio šalimis¹⁵¹. Kitaip tariant, taikant „sandorių grandinės“ principą, negaliojant pirmam sandoriui, negalioja ir vėlesni sandoriai, todėl trečiuoju asmeniu laikytinas ir paskutinis įgijėjas sandorių grandinėje, nepaisant to, kiek kartų perleistas daiktas, buvęs pradinio negaliojančio sandorio dalyku.“¹⁵²

A. Dambrauskaitė pastebi, jog „kasacinis teismas klausimą, sandoris galioja ar ne, sprendžia atsižvelgdamas į įgijėjų pagal sandorį sąžiningumą, t.y. jeigu įgijėjas sąžiningas, tai ir sutartis galioja, o jei nesąžiningas, tai sutartis yra negaliojanti.“ Jos nuomone, būtų tiksliau situaciją vertinti taip, „kad negaliojant pirmajam dovanojimo sandoriui, „sandorių grandinės“ principu negalioja ir antrasis (paskutinis) sandoris, tokiu būdu konstatuojamas paskutiniojo įgijėjo valdymo neteisėtumas, o jau tada neteisėto valdytojo atžvilgiu

¹⁴⁸ DAMBRAUSKAITĖ, A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 29.

¹⁴⁹ Sąvoka vartojama: DAMBRAUSKAITĖ A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009. Specifinių terminų tokiai situacijai pateikia ir kai kurie kiti autoriai, pvz.: TETTENBORN., A. *Law of Restitution in England and Ireland*. 2nd ed. Great Britain: Cavendish Publishing Limited, 1996, p. 193. Čia randame anglišką terminą *tracing*, kuris bendriausia prasme gali reikšti sekimą ar suradimą ir išreikalavimą.

¹⁵⁰ Pavyzdžiui, A ir B sudaro pirkimo – pardavimo sutartį. Ji pripažįstama negaliojančia. Tačiau prieš tai pagal šią pirkimo – pardavimo sutartį daiktą iš jį nusipirkusio B perperka C, o iš C - asmuo D. Tokiu atveju ir C, ir D bus laikomas trečiuoju asmeniu, tik D - nesusijusiu su nei viena iš pradinės prievolės, kilusios iš pradinio sandorio, šalių. Tokios tiesioginės sąsajos nebuvimas nereiškia, jog negaliojančiu pripažintas sandoris negali turėti pasekmių ir asmeniui D. Todėl ir yra būtinybė kalbėti apie „sandorių grandinės“ principą.

¹⁵¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, T. 1, p. 190.

¹⁵² DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 230.

sprendžiama dėl jo sąžiningumo ar nesąžiningumo.¹⁵³ Iš dalies sutiktina su tokiu siūlomu vertinimu. Tik tada kyla klausimas, ar jei pripažintume trečiąjį asmenį kaip sąžiningą, bet neteisėtą valdytoją, galėtume teigti, jog vien sąžiningumas suteikia galimybę jam sankcionuoti neteisėtą valdymą.¹⁵⁴ Pagal bendrą principą, sąžiningi tretieji asmenys negali nukentėti dėl neteisėtų kitų asmenų veiksmų.

Nors prie konkrečių sandorio negaliojimo pagrindų civiliniame kodekse trečiųjų asmenų apsauga eksplicitiškai įtvirtinta tik keliais atvejais, svarbu vadovautis sistemine civilinio kodekso nuostatų analize. Restitucijos įtaka tretiesiems asmenims reglamentuojama CK 6.153 straipsnyje. Bendru atveju, stengiamasi apsaugoti sąžiningus trečiuosius asmenis - restitucija neturi įtakos sąžiningų trečiųjų asmenų teisėms ir pareigoms¹⁵⁵ (CK 6.222 str. 3 d.). Suprantama, nesąžiningi tretieji asmenys negali būti ginami tokia pačia apimtimi, todėl iš nesąžiningo įgijėjo daiktą galima išreikalauti visais atvejais. Pastebėtina, jog jokių atveju negali būti leidžiama asmenims pasipelnyti. Todėl, pavyzdžiui, jei sąžiningi tretieji asmenys ir jų atlygintinai įgyta nuosavybė saugoma pagal CK 6.153 str. 1 dalį, tai sąžiningiems, bet neatlygintiną sandorį (pvz., dovanojimo sutartį) sudariusiems tretiesiems asmenims apsauga siaurinama. Tokiu būdu jie, tikėtina, praras mažiau nei sandorio šalis, kuriai nebūtų apgintas nuosavybės teise turėtas turtas. Taip užtikrinama teisių apsaugos pusiausvyra ir įgyvendinamas teisingumo principas.

Turėtina omenyje, jog sąžiningi daikto įgijėjai prieš asmenį, reikalaujantį taikyti restituciją, gali panaudoti ir neatlygintiną sandorį, prašydami taikyti ieškinio senatį, jei šis terminas jau praleistas. Taigi iš esmės atskirai galime kalbėti apie sąžiningų ir nesąžiningų trečiųjų asmenų apsaugą. Sistemiškai su CK 6.153 straipsnio norma svarbu vertinti sandorių negaliojimo nuostatas bei civilinio kodekso ketvirtosios knygos taisykles, reglamentuojančias vindikaciją. Į vindikacinio ieškinio taisykles *inter alia* nukreipia CK 1.80 straipsnio 4 dalis bei teismų praktika¹⁵⁶: „CK 4.96 straipsnis taikomas tais atvejais, kai ginčo objektu esantis daiktas yra perleistas trečiajam asmeniui, kurio su buvusiu daikto savininku nesieja

¹⁵³ *Ibid*, p. 267.

¹⁵⁴ Kaip teigia V. Mikelėnas, valdymo neteisėtumo buvimas ar nebuvimas nepriklauso nuo asmens kaltės: „neteisėtu valdytoju pripažįstamas ne tik kuris pats neteisėtai užvaldė daiktą, pavyzdžiui, pavogė, pasisavino jį radęs ir panašiai, bet ir asmuo, kuris jį įsigijo iš kito asmens, neturinčio teisės jį perduoti. Pavyzdžiui, asmuo, nusipirkęs vogtą daiktą apie vagystės faktą nieko nežinodamas, bus laikomas neteisėtu valdytoju. Tokiu valdytoju pripažįstamas ir asmuo, kuris iš pradžių daiktą valdė teisėtu pagrindu, tačiau vėliau tas pagrindas išnyko.“ (MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55), p. 4, pagal DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 262.

¹⁵⁵ Išskyrus įstatymo nustatytas išimtis. Jos pirmiausia susiję su vindikacijos taisyklių taikymu.

¹⁵⁶ Pvz., 2007 m. lapkričio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. B. v. Z. B., S. L., V. L., Nr. 3K-3-509/2007, kat. 21.1; 30.9.2; 30.12.1.

prievoliniai teisiniai santykiai, t. y. kai nurodyti asmenys nėra sandorio, kuriuo perleistas tas daiktas, šalys. Jeigu daiktas nėra perleistas pagal kitą sandorį trečiajam asmeniui, tiesioginio sandorio šalių ginčas dėl teisės į daiktą sprendžiamas pagal sandorių negaliojimą ir sandorių negaliojimo pasekmes reglamentuojančias teisės normas (CK 1.80 str. 2, 3 d., 6.145 – 6.152 str.).“

5.1. Trečiųjų asmenų apsauga priklausomai nuo jų sąžiningumo

Teismų praktikoje pripažįstama, kad sandoriai, pažeidžiantys imperatyviasias teisės normas, negali sukelti tų civilinių teisinių pasekmių, kurių siekia jo dalyviai, ir pripažinto niekiniu sandorio šalies sąžiningumas ar nesąžiningumas neturi reikšmės restitucijos taikymui¹⁵⁷. Priešingai, vindikacijos atveju, trečiųjų asmenų sąžiningumas yra itin svarbus nustatant pasekmes tretiesiems asmenims, pripažinus sandorį negaliojančiu. Trečiųjų asmenų sąžiningumas svarbus ir, pavyzdžiui, Italijos teisinėje sistemoje. Ispanijos civilinio kodekso 1.295 straipsnis taip pat įtvirtina sąžiningų trečiųjų asmenų (isp. - *terceras personas que no hubiesen procedido de mala fe*, angl. - *third parties who have not acted in bad faith*) apsaugą. Tuo atveju, kai trečiųjų asmenų sąžiningai įgytas turtas, kuris buvo negaliojančiu pripažinto sandorio objektu, negali būti išreikalautas iš šių trečiųjų asmenų, pradinio sandorio šaliai dėl to patyrusiai žalos, turi būti atlyginami nuostoliai iš to asmens, kurio veiksmai sukėlė šias neigiamas pasekmes.¹⁵⁸

Analizuojant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, galima išskirti kelis trečiųjų asmenų apsaugos atvejus.

1) Sąžiningų trečiųjų asmenų apsauga.

- a) Neatlygintino sandorio atveju (pvz., ryškiausias pavyzdys – dovanojimo sutartis¹⁵⁹).

¹⁵⁷ 2007 m. rugsėjo 17 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. S., V. S. v. Kauno rajono savivaldybė, Kauno apskrities viršininko administracija, P. Z. et al., Nr. 3K-3-329/2007, kat. 21.4.1.1; 30.4.1, 33; 41; 2007 m. lapkričio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. B. v. Z. B., S. L., V. L., Nr. 3K-3-509/2007, kat. 21.1; 30.9.2; 30.12.1; 2011 m. gegužės 17 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Artapolas“ v. UAB „Autoreikmuo“, Marijampolės apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-237/2011, kat. 21.4.1.1; 41; 42.11.3; 45.6.

¹⁵⁸ MINISTERIO DE JUSTICIA. *Spanish Civil Code. Colección: Traducciones del derecho español. s.l.*, 2009. Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html> [žiūrėta: 2012-03-17].

¹⁵⁹ Pastebėtina, jog pačios dovanojimo sutarties nuostatos civiliniame kodekse nustato atskirą dovanojimo sutarties negaliojimo atvejį, t.y. pagal CK 6.465 straipsnio 3 dalį dovanojimo sutartis, nustatanti dovanojojo teisę vienašaliu sprendimu atsiimti dovanotą turtą ar turtinę teisę, negalioja. Civilinis kodeksas nustato ir kitų specialiųjų sandorių negaliojimo pagrindų, tačiau tai platesnės apimties tyrimo reikalaujanti tema.

Šiuo atveju restituciją galima panaudoti prieš trečiąjį asmenį ir įmanoma išreikalauti ginčo objektu esantį daiktą ir iš sąžiningų trečiųjų asmenų (6.153 str. 2 d.). Tai nepažeidžia trečiųjų asmenų teisių, kadangi jie nemokėjo už sandorio sudarymą, sandorio objektą, taigi jų turto masė nesumažėjo. Svarstyteni nebent atvejai, kad tretieji asmenys galėjo patirti išlaidų, pavyzdžiui, prižiūradami daiktą ir pan.

Atskiras atvejis, susijęs su nagrinėjama situacija ir atskleidžiantis tam tikrus ypatumus, yra įgyjamosios senaties taikymas. T.y., galimi atvejai, kai net esant neatlygintinam sandoriui, sandorio neatlygintinumo fakto negalima panaudoti prieš sąžiningus trečiuosius asmenis ir iš jų išreikalauti daikto, kuris įgytas pagal vėliau negaliojančiu pripažintą sandorį. Civilinis kodeksas diferencijuoja atvejus, kai sandoris sudarytas dėl nekilnojamųjų ir kilnojamųjų daiktų. Įgyjamosios senaties taisyklės nustato, jog fizinis ar juridinis asmuo, kuris nėra daikto savininkas, bet yra sąžiningai įgijęs daiktą bei sąžiningai, teisėtai, atvirai, nepertraukiamai ir kaip savą valdęs nekilnojamąjį daiktą ne mažiau kaip dešimt metų arba kilnojamąjį daiktą ne mažiau kaip trejus metus (kai per visą valdymo laikotarpį daikto savininkas turėjo teisinę galimybę įgyvendinti savo teisę į daiktą, bet nė karto nepasinaudojo ja) įgyja nuosavybės teisę į tą daiktą (CK 4.68 str. 1 d.). Kadangi atitinkama taisyklė nurodo, jog per minėtą laikotarpį daikto tikrasis savininkas turėjo galimybę įgyvendinti savo teisę į daiktą, tačiau ja nepasinaudojo, manytina, pritaikius tokią įgyjamąją senatį nebus jo teisių pažeidimo ir tai yra optimaliausias tiek nuosavybės teisės, tiek teisėtų lūkesčių apsaugos garantas.

b) Atlygintinio sandorio atveju.

CK 6.153 str. 1 d. nustato, jog sąžiningi tretieji asmenys, pagal atlygintiną sandorį įgiję nuosavybės teise gražintiną turtą, gali panaudoti šį sandorį prieš asmenį, kuris reikalauja restitucijos, kitaip tariant, šiuo atveju restitucija natūra negalima, o iš skolininko gali būti išieškoma pinigine kompensacija. Be to, CK 6.153 str. 3 d. nustato, jog bet kokie kiti veiksmai sąžiningo trečiojo asmens naudai gali būti panaudoti prieš restitucijos reikalaujantį asmenį. „pavyzdžiui, jeigu daiktas esantis restitucijos objektu yra išnuomotas, sąžiningi nuomininkai gali reikalauti, kad nuomos sutartis liktų galioti.“¹⁶⁰ Visgi ir šioje taisyklėje yra išimčių. CK 4.96 str. 1 d. įtvirtina tai, jog išreikalavimas iš sąžiningų asmenų įmanomas tais atvejais, kai daiktas yra savininko ar asmens, kuriam savininkas buvo perdavęs jį valdyti, pamestas, arba iš kurio nors iš jų pagrobtas, arba kitaip be jų valios nustojo būti valdomas.

¹⁶⁰ PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 30.

Be to, tikrojo savininko reikalavimams pareikšti turi nebūti praėjęs naikinamasis trejų metų ieškinio senaties terminas.

Civilinis kodeksas ypač sustiprina sąžiningo įgijėjo interesų apsaugą atlygintinai įgyto nekilnojamojo daikto išreikalavimo atveju, kadangi savininkui numatyta galimybė susigrąžinti jam priklausantį daiktą tik įrodžius, kad daikto jis neteko dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo (CK 4.96 str. 2 d.). „Pareikšdamas teisme ieškinį dėl daikto išreikalavimo iš svetimo neteisėto valdymo, savininkas kaip ieškovas privalės ne tik nurodyti aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimo pagrindu (t. y. kad prieš jo turtą buvo padarytas nusikaltimas), bet taip pat ir tas aplinkybes įrodyti (CPK 58 str. 1 d.), t.y. turės jau prie pareiškimo dėl ieškinio pridėti įrodymus, patvirtinančius nurodytas aplinkybes (CPK 146 str. 2 d. 6 p.). Savininkui, jau ir taip nukentėjusiam nuo neteisėtų veiksmų, teks ir nelengva įrodinėjimo pareiga. Be to, iškyla klausimas, kokius įrodymus teismai pripažins pakankamais, kad būtų įrodytas nusikaltimo faktas, ir kaip bus tais atvejais, kai nepavyks nustatyti asmenų, padariusių nusikaltimą, arba baudžiamoji byla bus nutraukta, nesant nusikaltimo sudėties arba suėjus senaties terminams.“¹⁶¹ Tokią literatūroje nurodomą tvarką bei būtinybę atriboti restitucijos ir vindikacijos institutus pagrindžia ir teismų praktika.

2011 m. gegužės 24 d. nutartyje LAT *inter alia* pasisakė dėl CK įtvirtintos 4.96 straipsnio 2 dalies taisyklės taikymo ir, nustatęs, kad ginčijami valstybinės žemės sklypai atsakovėms nuosavybėn perėjo suklastotų dokumentų pagrindu, dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, konstatavo, kad, esant tokioms byloje nustatytoms aplinkybėms, svarbu tiksliai nustatyti, kokiomis priemonėmis ir būdais turi būti ginama savininko (nagrinėtu atveju - valstybės) nuosavybės teisė į žemę. Teismas pastebėjo, jog pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai neatribojo ir painiojo du skirtingus pažeistų teisių gynimo būdus – vindikaciją ir restituciją. Taigi atsižvelgus į faktą, jog valstybė žemės sklypus – nekilnojamąjį turtą – prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, nepagrįstai netaikyta CK 4.96 straipsnio 2 dalies nuostata, kad iš sąžiningo įgijėjo negali būti išreikalaujamas nekilnojamasis daiktas, išskyrus atvejus, kai savininkas tokį turtą (daiktą) prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo. Reikšminga tai, jog teismas šioje byloje palietė ir klausimą, ar tretieji asmenys gali būti laikomi daikto tikraisiais savininkais, jei jais jie „tapo“ pasinaudojant negaliojančiu

¹⁶¹ DAMBRAUSKAITĖ, A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 31.

sandoriu (nepriklausomai nuo jų sąžiningumo).¹⁶² Teismas konstatavo: „nuosavybės teisę pagal CK 4.48 straipsnio 1 dalį gali perduoti tik pats savininkas ar jo įgaliotas asmuo. Kai daiktas įgyjamas be savininko valios, daikto įgijimas savaime nereiškia ir nuosavybės teisės į tą daiktą atsiradimo. Tokiu atveju asmuo, įgijęs daiktą, netampa to daikto savininku, o tik faktiniu šio daikto valdytoju. <...> asmuo, nors ir sąžiningai įgijęs turtą, kurį savininkas prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, nėra prilyginamas to daikto savininkui.“¹⁶³ Taigi savininko ir sąžiningo įgijėjo teisinis statusas, remiantis civiliniu kodeksu, pripažintas nevienodu. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad CK 4.96 str. 2 d. nustatytu teisiniu reguliavimu, pagal kurį nekilnojamasis daiktas iš sąžiningo įgijėjo yra paimamas tais atvejais, kai savininkas jį prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, nenukrypstant nuo Konstitucijos 23 straipsnyje¹⁶⁴ įtvirtintų imperatyvų.¹⁶⁵ Minėtos pozicijos laikomasi ir formuojant LAT praktiką šiuo klausimu¹⁶⁶.

Kitas paminėtinas įdomus teismų praktikos pavyzdys susijęs su situacija, kai atsakovas be teismo leidimo, nuslėpdamas nuo notarės faktą apie mažametį sūnų, bei nepranešęs apie sandorį vaiko mamai, pardavė namą su žemės sklypu kitiems asmenims (ieškovės teigimu, šie elgėsi nesąžiningai, nes būdami kaimynais turėjo žinoti apie ją ir mažametį sūnų).¹⁶⁷ Teismas pripažino sklypo su namu pirkimo-pardavimo sutartį prieštaraujančia imperatyvioms vaiko teises ginančioms teisės normoms ir niekine (CK 1.78 str. 5 d., 1.80 str.), paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria taikyta dalinė

¹⁶² A. Dambrauskaitė yra pastebėjusi tam tikrą įstatymo nuostatų (reglamentuojančių sutarčių sudarymą ir sandorių negaliojimą) neatitikimą: „CK 1.80 straipsnio 1 dalis, įtvirtinanti nuostatą, jog imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja, suponuoja tai, kad iš esmės sandoris, kuriuo perleidžiamas svetimas turtas, turėtų būti pripažįstamas niekiniu kaip neatitinkantis įstatymo reikalavimų, tuo tarpu vindikacijos instituto normos, nustatančios vindikacijos apribojimus, tokį sandorį „sankcionuoja“, t.y. toks sandoris sukelia teises pasekmes (sąžiningas tretysis asmuo įgyja daiktą) ir yra galiojantis.“ (DAMBRAUSKAITĖ, A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 27.)

¹⁶³ 2011 m. gegužės 24 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, L. P. et al. Nr. 3K-3-252/2011, kat. 30.12.1; 41.

¹⁶⁴ Būtų paneigiamas Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo principas, jeigu, savininkui praradus turtą dėl kito asmens padaryto nusikaltimo, savininko teisės nebūtų ginamos. Savininkui praradus turtą dėl kito asmens padaryto nusikaltimo, nereiškia, kad jis praranda nuosavybės teises ir kitas asmuo, įgijęs šį turtą, tampa jo savininku. Šis principas yra svarbi konstitucinė nuosavybės teisių apsaugos garantija. Taip yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas (*Ibid.*).

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*. Valstybės žinios, 2008, Nr. 126-4816.

¹⁶⁶ Žr., pvz., 2011 m. balandžio 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras, ginantis viešąjį interesą v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-149/2011, kat. 24.2; 30.12.1; 41.

¹⁶⁷ 2010 m. gruodžio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. M. v. W. A., A. K., I. K., AB „Swedbank“, Nr. 3K-3-558/2010, kat. 21.4.1.1; 21.6; 77.2.

restitucija. Kitaip sakant, teismas, sprenddamas restitucijos klausimą, taip pat atsižvelgė į trečiojo asmens (banko), kuris nėra atsakingas už neteisėtus atsakovo veiksmus, interesus ir, atmesdamas ieškinio reikalavimą dėl įkeitimo sandorio pripažinimo negaliojančiu, grąžino atsakovui turtą su suvaržymu (įkeitimu bankui), kuris buvo atliktas po niekinio sandorio sudarymo. Teismas, sprenddamas ginčą, derino prioritetinę nepilnamečio vaiko teisę į būstą ir banko teisę į išduotos paskolos užtikrinimą turtu. Paliktas galioti po niekinio sandorio sudarymo atliktas įkeitimas ir uzufruktu nustatytas teisių į gyvenamąjį namą su žeme suvaržymas. Įkeitimas paliktas nepriklausomai nuo fakto, jog jį įkeitė negaliojantį sandorį sudarę (turtą pirkę) asmenys, atsižvelgiant į sandorį sudariusių šalių nesąžiningumą.

Galima būtų manyti, jog sandorių negaliojimo institute įtvirtintas sąžiningo įgijėjo apsaugos principas taikytinas ne tik esant vienam trečiajam asmeniui, bet ir „sandorių grandinei“. Tačiau teismų praktika leidžia manyti priešingai. Analizuodama 1996 – 2001 m. teismų praktiką, A. Dambrauskaitė yra pastebėjusi, jog „bylose, kuriose būdavo prašoma pripažinti negaliojančiu ne vieną sandorį, o <...> visą „sandorių grandinę“, teismai, patenkinę ieškinius, taikydavo abišalę restituciją visoms sandorių šalims ir turtą grąžindavo pradiniam savininkui, neatsižvelgdami į sandorių šalių teiginius, kad jie turtą įsigijo sąžiningai“.¹⁶⁸ Naujausioje teismų praktikoje „sandorių grandinės“ bylose taikomos taisyklės atitinka tas, kuriomis buvo vadovaujama dar iki įsigaliojant civiliniam kodeksui.

Bene naujausias tokios praktikos pavyzdys yra LAT 2012 m. sausio 26 d. nutartis. Buvo nagrinėjama situacija, kur Vilniaus apskrities viršininko administracija sprendimu atkūrė D. B. nuosavybės teises į buvusio savininko J. M. iki nacionalizacijos nuosavybės teise valdytą nekilnojamąjį turtą – 3,17 ha žemės sklypą, ir vietoj turėtos žemės D. B. perdavė (neatlygintinai) nuosavybėn lygiavertį 3,21 ha žemės sklypą miškų ūkio veiklai. Šį žemės sklypą D. B. po kelių metų žemės sklypo pirkimo – pardavimo sutartimi pardavė A. T. ir N. T. Jie dar vėliau šį sklypą pardavė J. R.-Y. už daugiau nei dvigubai didesnę kainą nei patys pirko. LAT pripažino, jog apeliacinės instancijos teismas pagrįstai modifikavo restitucijos taikymo būdą, iš valstybės priteisdamas už jai grąžintą žemę sumokėtus pinigus paskutiniam neteisėtai perleistos žemės pirkėjui, kadangi atsakovams - fiziniams asmenims „turi būti taikomi įmanomai švelniausi turto sugrąžinimo valstybei padariniai, nes valstybinės reikšmės miško perdavimą jų privačion nuosavybėn lėmė būtent valstybės institucijų veiksmai, o atsakovai, pasitikėdami šių institucijų kompetencija ir nebūdami profesionalūs

¹⁶⁸ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 251.

žemėtvarkininkai, neatliko jokių veiksmų, kurie būtų darę įtaką šių institucijų suklydimui nustatant gražintinos žemės plotus. Spręsdamas, jog restitucija saisto tik paskutinįjį neteisėtai perleisto miško savininką ir valstybę, teismas tinkamai užtikrino valstybės intereso atgauti neteisėtai perleistą turtą bei privataus asmens intereso realiai naudotis jam priklausiančia nuosavybe pusiausvyra, bei įmanomai operatyviai išsprendė ginčo klausimus, pabaigdamas nuosavybės teisių atkūrimo procesą.¹⁶⁹ *Inter alia* teismas konstatavo, jog tik teisėtai atkurta nuosavybė gali būti ginama, atsižvelgiant į viešojo intereso apsaugos poreikį. Taigi trečiųjų asmenų sąžiningumas „sandorių grandinės“ atveju nelaikytas esminiu dalyku, sprendžiant dėl negaliojančio sandorio pasekmių taikymo.

2) *Nesąžiningų trečiųjų asmenų apsauga.*

Nepriklausomai nuo to, ar sandoris buvo atlygintinas, ar ne, tretieji nesąžiningi asmenys neginami, t.y. jie patiria visas su sandorio negaliojimu susijusias neigiamas pasekmes ir iš jų neteisėtai įgytą daiktą galima išreikalauti be apribojimų.

Taigi esminiai momentai sprendžiant sandorių negaliojimo pasekmių klausimą – asmenų sąžiningumas ir tai, ar sandorio šalis siejo prievoliniai teisiniai santykiai. 2011 m. spalio 18 d. nutartyje LAT konstatavo, kad visiškos restitucijos taikymas nagrinėtu atveju neįmanomas, nes ieškovo ir dabartinių žemės sklypo savininkų (trečiųjų asmenų) nesiejo prievoliniai teisiniai santykiai: „restitucija taikoma tik tada, kai asmenis sieja tokie santykiai. Priešingu atveju daiktas gali būti išreikalautas tik pagal vindikacijos taisyklės.“¹⁷⁰ Kadangi byloje nenustatyta, jog atsakovė, įgydama žemės sklypą, veikė nesąžiningai, taikant restituciją, iš jos valstybės naudai priteista mažiausia žemės sklypo vertė, buvusi jo perleidimo tretiesiems asmenims metu¹⁷¹. Kadangi teismai byloje nenustatė trečiųjų asmenų, kuriems buvo perleistas žemės sklypas, nesąžiningumo, „tai dėl jų taikyta CK 4.96 straipsnio 2 dalis, kurioje įtvirtintas draudimas išreikalauti iš sąžiningo įgijėjo atlygintinai įgytą nekilnojamąjį daiktą.“ Tai, jog restitucijos galima reikalauti tik kai asmenis sieja prievoliniai santykiai, pažymima ir teisės doktrinoje¹⁷².

¹⁶⁹ 2012 m. sausio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Nacionalinė žemės tarnyba et al., Nr. 3K-3-4/2012, kat. 41.

¹⁷⁰ 2011 m. spalio 18 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, A. P., Nr. 3K-3-394/2011, kat. 24.3; 30.4.1; 41. LAT citavo kitą savo nutartį: 2011 m. balandžio 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-149/2011.

¹⁷¹ „Pirkimo - pardavimo sutartyje nurodyta žemės sklypo kaina vertintina kaip visiškai neatitinkanti žemės sklypo perleidimo metu buvusios jo vidutinės rinkos vertės. Pagal restitucijos taisyklės, kai gražintinas turtas perleistas, taikoma šio turto vertė, o ne pagal sandorį sumokėta kaina.“ (*Ibid.*)

¹⁷² Pvz., MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55), p. 3.

Apibendrinant reikia pastebėti, jog pati bendriausia taisyklė sandorių negaliojimo atveju ta, jog pripažinus sandorį negaliojančiu, sandorio šalų atžvilgiu taikoma restitucija, o trečiųjų asmenų atžvilgiu – vindikacijos taisyklės. LAT yra išaiškinęs, „kad vindikacija ir restitucija yra savarankiški, tarpusavyje nekonkuruojantys teisių gynimo būdai. Restitucija taikoma tik tada, kai asmenis sieja prievoliniai santykiai. Vindikacinis ieškinys yra daiktinis teisinis ieškinys, esantis absoliutaus pobūdžio, t. y. šį gynimo būdą savininkas gali naudoti prieš bet kurią asmenį, kuris neteisėtai valdo savininkui priklausantį daiktą. Vindikacinio ieškinio objektas yra daiktas, o ne reikalavimo teisė ar skolininko pareiga. Vindikacinis ieškinys gali būti pareiškiamas tik tada, kai šalių nesieja prievoliniai santykiai <...>. Vindikacija nekilnojamojo daikto atveju galima tik tada, kai savininkas praranda ir faktinio, ir teisinio valdymo galimybę, t. y. kada viešajame registre kaip daikto savininkas nurodomas kitas asmuo.“¹⁷³ Esminis kriterijus, kuris turi būti įvertintas taikant vindikacijos taisyklės – trečiųjų asmenų sąžiningumas. Sąžiningumo principas svarbus ir sprendžiant dėl sandorio šalims taikytinų pasekmių. Gana išimtinis atvejis tėra „sandorių grandinė“. Šiuo atveju, net ir tretiesiems asmenims esant sąžiningiems, vyrauja praktika taikyti restitucijos taisyklės tarp pradinės sandorio šalies ir paskutiniojo įgijėjo, atsižvelgiant į atsiradusio valdymo neteisėtumą. Manoma, jog tokiu atveju geriausiai užtikrinami ginčo dalyvių interesai ir koncentruotas procesas. Kiekvienu konkrečiu atveju ieškoma pusiausvyros tarp civilinėje teisėje įtvirtintų principų.

¹⁷³ 2011 m. gegužės 24 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, L. P. et al. Nr. 3K-3-252/2011, kat. 30.12.1; 41.

Išvados

- 1) Sandorio negaliojimo faktas suponuoja būtinybę užtikrinti, kad negaliojančio sandorio šalys būtų gražintos į tokią padėtį, kuri būtų kuo artimesnė tai, tarsi sandoris apskritai nebūtų buvęs sudarytas, t.y. iš sandorio negaliojimo kyla tam tikros pasekmės, kurias analizuojant esminę reikšmę turi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. Būtent jie, taip pat sandorio negaliojimo konkretus pagrindas, šalių kaltė lemia sandorio negaliojimo pasekmes. Jos nepriklauso nuo niekinių ar nuginčijamų sandorių atskyrimo.
- 2) Sandorio negaliojimo momentas bendru atveju nustatomas *ab initio*. Teismų praktika krepiama ta linkme, jog ne tik nuginčijamas, bet ir niekinis sandoris gali būti pripažįstamas negaliojančiu *ex nunc*. Abiem atvejais, sandorio negaliojimo pasekmėms pritaikyti svarbu tinkamai kvalifikuoti sandorio sudarymo ar vykdymo momentą. Itin didelė reikšmė teiktina pastarajam.
- 3) Restitucija kaip bendroji sandorių negaliojimo pasekmė šalims, turi būti taikoma atsižvelgiant į daiktinės teisės nuostatas, tačiau galima tik tada, jeigu šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Kai šalių prievoliniai teisiniai santykiai nesieja, sandorių negaliojimo atveju kyla ne restitucijos, o vindikacijos taikymo klausimas.
- 4) Nuostolių, neturtinės žalos atlyginimas, taip pat viešosios teisės nustatyta atsakomybė yra specialiosios sandorių negaliojimo pasekmės. Be šių Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nurodomų papildomų pasekmių, atsižvelgiant į Ispanijos, Italijos praktiką, galimas būtų palūkanų mokėjimo įtvirtinimas.
- 5) Sandorio negaliojimas gali sukelti pasekmes ne tik sandorio šalims, bet ir tretiesiems asmenims, priklausomai nuo jų sąžiningumo. Civiliniame kodekse šiuo metu įtvirtinta minimali trečiųjų asmenų apsauga pripažinus sandorį negaliojančiu. Tokia situacija taisytina detaliau reglamentuojant, kokios pasekmės gali kilti tretiesiems asmenims kiekvienu sandorio negaliojimo atveju ar bent įtvirtinant bendrą normą sandorių negaliojimo institute, nukreipiančią į vindikacijos taisykles tuo atveju, kai sandorio negaliojimas gali paveikti trečiuosius asmenis.

Literatūros sąrašas

I. Norminė literatūra

- 1) *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
- 2) *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
- 3) *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
- 4) *Buergerliche Gesetzbuch Deutschlands / German Civil Code*. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3280> [žiūrėta: 2012-03-28].
- 5) *Codice Civile. Libro Quarto. Delle obbligazioni*. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=36451>> [žiūrėta: 2012-03-19].
- 6) MINISTERIO DE JUSTICIA. *Spanish Civil Code. Colección: Traducciones del derecho español. s.l.*, 2009. Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html> [žiūrėta: 2012-03-17].
- 7) *UNIDROIT Principles of International commercial Contracts 2010*. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>>, taip pat <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>> [žiūrėta: 2012-03-17].
- 8) *The Principles of European Contract Law*. Prieiga per internetą: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/partI_og_II.htm> [žiūrėta: 2012-03-17].

II. Specialioji literatūra

- 1) AMBRASIENĖ, D., *et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis*. Vilnius: MRU, 2004.
- 2) DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.
- 3) DAMBRAUSKAITĖ, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37 (29), p. 80-87.

- 4) DAMBRAUSKAITĖ, A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20).
- 5) MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
- 6) MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001.
- 7) MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, T. 1.
- 8) MIKELĖNAS, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje. *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62), p. 2 – 8.
- 9) MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.
- 10) MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55).
- 11) PAPIRTIS, L. V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, T. 2.
- 12) PRANCKEVIČIUS, A.; PUMPUTIENĖ, R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2). *Juristas*, 2005, p. 20 – 30.
- 13) SELELIONYTĖ – DRUKTEITIENĖ, S. Deliktinės ir sutartinės atsakomybės konkurencija. *Justitia*, 2008, Nr. 1(67).
- 14) SŪDŽIUS, V. *Sutartys: Principai ir praktika*. Vilnius: Pačiolis, 2001.
- 15) VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002.
- 16) VITKEVIČIUS P., et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vijusta, 1997.
- 17) VILNIAUS UNIVERSITETAS. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009.
- 18) BELTRAMO, M. *The Italian Civil Code and Complementary Legislation. Book Four. Obligations*. N. Y.: Oceana publication, 1991.
- 19) PERILLO, J. M. *Restitution in a Contractual Context and the Restatement (Third) of Restitution & Unjust Enrichment*. Washington & Lee Law Review; Fall 2011, Vol. 68, Issue 3, p. 1007 - 1026. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=70200548&site=ehost-live>> [žiūrėta: 2012-03-16].

- 20) ROBERTS, C. L. *The Restitution Revival and the Ghosts of Equity*. Washington & Lee Law Review; Fall2011, Vol. 68, Issue 3, p. 1027 – 1061. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=70200549&site=ehost-live>> [žiūrėta: 2012-03-16].
- 21) TETTENBORN., A. *Law of Restitution in England and Ireland*. 2nd ed. Great Britain: Cavendish Publishing Limited, 1996.
- 22) UNIDROIT *Principles of International commercial Contracts 2010. Official Comments*. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>> [žiūrėta: 2012-03-17].
- 23) ZWEIGERT, K.; KOTZ, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

III. Teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*. Valstybės žinios, 2008, Nr. 126-4816.

2. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo praktika

- 1) 2012 m. kovo 15 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. G. J. v. D. M., Nr. 3K-3-95/2012, kat. 21.4.1.4; 22.3.1.
- 2) 2012 m. kovo 6 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Eudanas“ v. UAB „Metva“, BUAB „Pajūrio turto investicijos“, Nr. 3K-3-77/2012, kat. 4.2.7; 21.4.2.6; 21.4.2.7; 42.8; 114.4.
- 3) 2012 m. sausio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos et al., Nr. 3K-3-4/2012, kat. 41.
- 4) 2011 m. gruodžio 22 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. S. B. v. Klaipėdos miesto krepšinio klubas „Fortūna“, Nr. 3K-3-548/2011, kat. 19.1; 42.11.1.
- 5) 2011 m. lapkričio 24 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB „Panevėžio statybos trestas“ v. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerija, Nr. 3K-3-436/2011, kat. 21.4.1.1; 21.6; 41; 45.4; 69; 99.7.

- 6) 2011 m. spalio 18 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. R. J. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-389/2011, kat. 44.5.2.5.
- 7) 2011 m. spalio 18 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-394/2011, kat. 24.3; 30.4.1; 41.
- 8) 2011 m. liepos 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB „Panevėžio statybos trestas“ v. Panevėžio miesto savivaldybė, Nr. 3K-3-320/2011, kat. 45.4; 69.
- 9) 2011 m. gegužės 24 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, L. P. et al. Nr. 3K-3-252/2011, kat. 30.12.1; 41.
- 10) 2011 m. gegužės 17 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Artapolas“ v. UAB „Autoreikmuo“, Marijampolės apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-237/2011, kat. 21.4.1.1; 41; 42.11.3; 45.6.
- 11) 2011 m. gegužės 9 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Kanalų valymas“ v. UAB „Aukštaitijos vandenys“, Nr. 3K-3-231/2011, kat. 69.
- 12) 2011 m. balandžio 11 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. L. O. V. L. K., AB DnB Nord, Nr. 3K-3-166/2011, kat. 21.4.2.7; 42.4.
- 13) 2011 m. balandžio 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Smulkus urmas“ v. Plungės rajono savivaldybės administracija, Nr. 3K-3-155/2011, kat. 45.4.
- 14) 2011 m. balandžio 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras, ginantis viešąjį interesą v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-149/2011, kat. 24.2; 30.12.1; 41.
- 15) 2011 m. kovo 25 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. J. S. V. S. K., V. L. et al., Nr. 3K-3-126/2011, kat. 21.4.2.7; 21.6; 63.1.
- 16) 2010 m. gruodžio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. M. v. W. A., A. K., I. K., AB „Swedbank“, Nr. 3K-3-558/2010, kat. 21.4.1.1; 21.6; 77.2.
- 17) 2010 m. lapkričio 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. T. U. K., A. S. K. v. E. D. D., E. O., Nr. 3K-3-432/2010, kat. 91.2; 91.5; 21.4.1.1; 21.6; 24.4; 24.5; 75.6.2.
- 18) 2010 m. vasario 5 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. M. K., Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt., Nr. 3K-3-47/2010, kat. 22.4; 30.4.1; 41.

- 19) 2009 m. gruodžio 8 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“, V. R., A. M., P. J., J. K., Nr. 3K-3-555/2009, kat. 21.4.2.7.
- 20) 2009 m. gruodžio 4 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. J. G., V. V. D. ir kt., Nr. 3K-3-570/2009, kat. 41.
- 21) 2009 m. lapkričio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1.
- 22) 2009 m. spalio 23 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. V. v. Alytaus apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-447/2009, kat. 11.9.10.1; 19.4; 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.3; 69.
- 23) 2009 m. spalio 19 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. L. V., R. V. v. Lietuvos valstybė et al., Nr. 3K-3-434/2009, kat. 41; 44.5.2.5; 129.2.
- 24) 2009 m. liepos 31 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Vinukas“ v. UAB „LCL“, Danske bank A/S, Nr. 3K-3-339/2009, kat. 35.6.1; 41.
- 25) 2009 m. birželio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. M. A. K. v. V. Z., Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3; 41.
- 26) 2009 m. balandžio 23 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. G. ir kt. v. antstolė R. S. ir kt., Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2.
- 27) 2009 m. sausio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Kauno apskrities viršininko administracija v. Kauno rajono savivaldybės administracija ir kt., Nr. 3K-3-41/2009, kat. 41.
- 28) 2008 m. gruodžio 23 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „ERP“ v. Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Nr. 3K-3-583/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 41; 45.4; 69.
- 29) 2008 m. spalio 6 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuolą“, Nr. 3K-3-449/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 51.
- 30) 2008 m. balandžio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. J. su UAB „Transverslas“ ir kt., Nr. 3K-3-229/2008, kat. 21.6; 41; 45.1.
- 31) 2008 m. sausio 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. N. B. v. antstolė R. M., A. K., byla Nr. 3K-3-46/2008, kat. 129.2.
- 32) 2007 m. lapkričio 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. A. B. v. Z. B., S. L., V. L., Nr. 3K-3-509/2007, kat. 21.1; 30.9.2; 30.12.1.

- 33) 2007 m. rugsėjo 17 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. V. S., V. S. v. Kauno rajono savivaldybė, Kauno apskrities viršininko administracija, P. Z. et al., Nr. 3K-3-329/2007, kat. 21.4.1.1; 30.4.1, 33; 41
- 34) 2007 m. birželio 28 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“, Nr. 3K-3-271/2007, kat. 21.4.2.1; 41.
- 35) 2006 m. gruodžio 11 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. I. Š. firma „(duomenys neskelbtini)“ v. UAB „Folis“, Nr. 3K-3-640/2006, kat. 21.4.2.7.
- 36) 2006 m. birželio 27 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Šalvis“ v. UAB „Sanitex“, Nr. 3K-3-392/2006, kat. 21.4.1.1; 24.2; 60.
- 37) 2006 m. sausio 3 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Autokurtas“ v. Lietuvos kariuomenė, Nr. 3K-7-4/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1; 24.4; 69; 114.8.2.
- 38) 2005 m. kovo 29 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB „NORD/LB Lietuva“ v. R. N., V. J., et al., Nr. 3K-7-119/2005, kat. 21.6; 44.5.1; 44.5.2.1; 123.9.
- 39) 2004 m. kovo 26 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio rajono skyrius v. A. M., Nr. 3K-3-225/2004, kat. 2.1.
- 40) 2003 m. balandžio 16 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Lietuvos dailininkų sąjunga v. D. V. ir kt., Nr. 3K-3-531/2003, kat. 120, 25.8.1.
- 41) 2000 m. spalio 30 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Ž. K. v. A. K., D. M., S. Š., G. K., Kauno m. 7-ojo notaro biuro notarė J. V., etc., Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42.
- 42) 2000 m. spalio 2 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42.
- 43) 1999 m. birželio 28 d. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. AB "Mažeikių elektrotechnika" v. AB "Lietuvos energija", Nr. 3K-3-369/1999, kat. 42.

3. Lietuvos Respublikos apeliacinio teismo praktika

- 1) 2012 m. vasario 28 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. Nr. 2A-465/2012, kat. 21.4.2.1.; 35.6.1.; 41.
- 2) 2012 m. vasario 23 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. J. M. v. BUAB „Atolas“, „Swedbank“, Nr. 2A-183/2012, kat. 21.5; 25.3; 32,5; 42.4; 45.6; 121.18.

- 3) 2011 m. gruodžio 22 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. Klaipėdos apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojas v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, UAB „Kleta“, Nr. 2A-419/2011, kat. 21.6.; 41.
- 4) 2011 m. gruodžio 15 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. R. J., D. D., R. D. et al., Nr. 2A-1273/2011, kat. 30.12.1; 41.
- 5) 2006 m. balandžio 25 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. L.A., G.A. v. (duomenys neskelbtini), Nr. 2A-184/2006, kat. 42.10.

Santrauka

Magistriniame darbe tiriamos sandorio negaliojimo pasekmės ir sandorio negaliojimo momento nustatymas. Kaip analizės pagrindas imamos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pirmosios knygos II dalies IV skyriaus „Negaliojantys sandoriai“ nuostatos, tačiau sistemiškai analizuojamos ir kitų civilinio kodekso knygų normos. Lietuvoje įtvirtintas reguliavimas lyginamas su Ispanijos ir Italijos civiliniuose kodeksuose įtvirtinto sandorių negaliojimo instituto nuostatomis. Nagrinėjamos Lietuvos aukščiausiųjų teismų praktikos tendencijos.

Darbe, visų pirma, atskleidžiama sandorio negaliojimo samprata. Kartu tikrinama hipotezė, ar sandorio negaliojimo pasekmės skiriasi niekinių ir nuginčijamų sandorių atvejais. Atskira struktūrinė darbo dalis skirta sandorio negaliojimo momento nustatymo klausimui.

Sandorio negaliojimo pasekmės skiriamos į tas, kurios kyla sandorio šalims, ir tas, kurios kyla tretiesiems asmenims. Kaip bendroji sandorio negaliojimo pasekmė analizuojama restitucija. Atkreipiamas dėmesys ir į galimas papildomas pasekmes: nuostolių atlyginimą, neturtinės žalos atlyginimą, viešosios teisės taikomą atsakomybę ir kt. Pasekmės tretiesiems asmenims aptariamos įvertinant šių asmenų sąžiningumą.

Summary

Consequences of Invalidity of a Transaction and Determination of the Starting Point of its Invalidity

This thesis deals with consequences of invalidity of a transaction and determination of the starting point of its invalidity. The analysis is based on the provisions of First Book, Part II, Chapter IV “Invalid transactions” of Civil Code of Republic of Lithuania, however systematic analysis of other books of the Civil Code is also carried. Regulation in Lithuania is compared with the provisions of Italian and Spanish civil Codes concerning the institute of invalidity of a transaction. An overview of relevant case law of the Supreme Lithuanian courts is made.

In particular, this thesis reveals the concept of invalidity of the transaction. Altogether, it tests the hypothesis that the invalidity of the transaction differs depending on the separation of null and voidable transactions. Separate structural part of the work is devoted for the question of determining the starting point of invalidity of the transaction.

The consequences of invalidity of the transaction are divided into those which arise towards the parties to the transaction, and those that arise towards third persons. Restitution is analyzed as a general consequence of the invalidity of the transaction. Attention is also paid to the possible additional consequences: damages, non-pecuniary damages, responsibility applied according to the public law, etc. Consequences of invalid transactions towards the third persons are assessed considering whether these persons acted in good or bad faith.